

UNIVERZITA PARDUBICE

FAKULTA FILOZOFICKÁ

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

2025

JAN KOŠTÁL

Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická

Z českých mlýnů – anatomie „humoru bez vtipu“
Bakalářská práce

Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická
Akademický rok: 2023/2024

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(projektu, uměleckého díla, uměleckého výkonu)

Jméno a příjmení: **Jan Košťál**
Osobní číslo: **H22125**
Studijní program: **B0288A090002 Historicko-literární studia**
Téma práce: **Z českých mlýnů – anatomie "humoru bez vtipu"**
Zadávající katedra: **Katedra literární kultury**

Zásady pro vypracování

Autor/ka práce se zaměří na humoristický soubor próz Karla Tůmy *Z českých mlýnů*. V teoretické části nastíní podobu českého literárního humoru a kontextualizuje pozici pramenné literatury v rámci dobového humoristického diskurzu. V praktické části se následně bude věnovat analýze Tůmových textů s cílem charakterizovat tematickou, motivickou, naratologickou i stylovou podobu jeho humoru a využití komiky.

Rozsah pracovní zprávy:

Rozsah grafických prací:

Forma zpracování bakalářské práce: **tištěná/elektronická**

Seznam doporučené literatury:

HRABÁK, Josef. *Od laciného optimismu k hororu: k historii a patologii dvou odvětví literárního braku*. Praha: 1989

ČAPEK, Karel. *Marsyas čili Na okraj literatury*. Praha: 1971.

JANÁČEK, Pavel. *Literární brak: operace vyloučení, operace nahrazení, 1938–1951*. Brno: 2004

SKALIČKA, Jiří. *Humor a satira v literatuře 2. poloviny 19. století*. Olomouc: 1987.

Proudý české umělecké tvorby 19. století: smích v umění: sborník symposia pořádaného Ústavem teorie a dějin umění ČSAV v rámci Smetanovských dnů v Plzni ve dnech 16.-18. března 1989. Praha: Ústav pro hudební vědu ČSAV, 1991

Vedoucí bakalářské práce:

Mgr. Bc. Kateřina Korábková, PhD.

Katedra literární kultury

Datum zadání bakalářské práce:

30. března 2024

Termín odevzdání bakalářské práce:

31. března 2025

---

doc. Mgr. Jiří Kubeš, Ph.D.

děkan

Mgr. Bc. Kateřina Korábková, PhD.

vedoucí katedry

V Pardubicích dne 14. listopadu 2024

Prohlašuji:

Práci s názvem *Z českých mlýnů – anatomie „humoru bez vtipu“* jsem vypracoval samostatně. Veškeré literární prameny a informace, které jsem v práci využil, jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

Byl jsem seznámen s tím, že se na moji práci vztahují práva a povinnosti vyplývající ze zákona č. 121/2000 Sb., o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon), ve znění pozdějších předpisů, zejména se skutečností, že Univerzita Pardubice má právo na uzavření licenční smlouvy o užití této práce jako školního díla podle § 60 odst. 1 autorského zákona, a s tím, že pokud dojde k užití této práce mnou nebo bude poskytnuta licence o užití jinému subjektu, je Univerzita Pardubice oprávněna ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložila, a to podle okolností až do jejich skutečné výše.

Beru na vědomí, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb., o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších předpisů, a směrnicí Univerzity Pardubice č. 7/2019 Pravidla pro odevzdávání, zveřejňování a formální úpravu závěrečných prací, ve znění pozdějších dodatků, bude práce zveřejněna prostřednictvím Digitální knihovny Univerzity Pardubice.

V Pardubicích dne 20. 3. 2025

Jan Košťál v. r.

PODĚKOVÁNÍ

Chtěl bych především poděkovat vedoucí mé bakalářské práce Mgr. Kateřině Korábkové, Ph.D. za vstřícnost a podporu. Její profesionální přístup, cenné rady a podnětné připomínky mi velmi pomohly s úspěšným dokončením práce. Rovněž bych jí chtěl poděkovat za poskytnutí základních pramenů, které mě seznámily s Tůmovou tvorbou.

ANOTACE

Bakalářská práce se zaměřuje na analýzu humoresek Karla Tůmy, které vyšly v osmisvazkovém cyklu se souhrnným názvem *Z českých mlýnů: humoresky*. Jejím cílem je zjistit, jakými způsoby je v tomto Tůmové díle tvořen humor a zdali si vůbec zaslouží být označováno jako humorné. Analýza je provedena rozborem jednotlivých literárních prvků *Z českých mlýnů*, kterými jsou prostředí, kompozice, vypravěč, postavy a zápletky. Teoretická část práce především nastiňuje vývoj českého literárního humoru napříč 19. stoletím a zasazuje Tůmovu tvorbu do dobového humoristického diskurzu.

KLÍČOVÁ SLOVA

Z českých mlýnů, Karel Tůma, humor, humoreska, česká literatura

TITLE

From Czech mills - anatomy of "humour without a joke"

ANNOTATION

The bachelor's thesis focuses on the analysis of Karel Tůma's humorous stories, which were published in an eight-volume series under the collective title *From Czech Mills: Humoresques*. Its aim is to determine the ways in which humour is created in Tůma's work and whether it even deserves to be classified as humorous. The analysis is conducted by examining the individual literary elements of *From Czech Mills*, including settings, composition, narrator, language, characters, and plots. The theoretical part of the thesis primarily outlines the development of Czech literary humor throughout the 19th century and places Tůma's work within the period's humorous discourse.

KEYWORDS

From Czech Mills, Karel Tůma, humour, humoresque, Czech literature

OBSAH

ÚVOD.....	1
1. HUMOR A HUMORESKA.....	4
2. VÝVOJ ČESKÉHO LITERÁRNÍHO HUMORU OD POČÁTKU NÁRODNÍHO OBROZENÍ DO KONCE 19. STOLETÍ	6
2.1. Počátek národního obrození (1781–1805).....	6
2.2. Zintenzivnění snah národního obrození (1806–1830).....	8
2.3. Vrcholná fáze národního obrození (1831–1848)	10
2.4. Doba pobřežnová a následné uvolnění politických poměrů (1849–1870)	12
2.5. Závěr 19. století (1871–1899).....	14
3. ŽIVOT A DÍLO KARLA TŮMY	18
3.1. Vznik cyklu <i>Z českých mlýnů</i>	19
4. ANALÝZA CYKLU <i>Z ČESKÝCH MLÝNŮ</i>	22
4.1. Prostředí.....	22
4.2. Kompozice	26
4.2.1. Retrospektivní a rámcová kompozice.....	27
4.2.2. Pásmová kompozice	28
4.2.3. Lineární kompozice	29
4.3. Vypravěč	30
4.3.1. Er-forma.....	30
4.3.2. Du-forma.....	31
4.3.3. Ich-forma	33
4.4. Jazyk	33
4.5. Postavy.....	37
4.5.1. Pan otec.....	38
4.5.2. Panímáma.....	40
4.5.3. Mládek a stárek.....	41
4.5.4. Prášek.....	42
4.5.5. Krajánek.....	43
4.5.6. Studenti a šlechta	44
4.5.7. Němec	45
4.5.8. Žid.....	47
4.5.9. Cikán.....	49

4.6.	Zápletky	50
4.6.1.	Neřestné	50
4.6.2.	Milostné	51
4.6.3.	Qui pro quo	52
4.6.4.	Duchařské	53
4.6.5.	Matematické.....	54
4.6.6.	Vlastenecké.....	55
	ZÁVĚR	58
	RESUMÉ	60
	POUŽITÁ LITERATURA.....	61

ÚVOD

V současné době si jen málokdo spojí v souvislosti s českým společenským životem druhé poloviny 19. století jméno Karla Tůmy (1843–1917). Přesto byl tento dnes poněkud opomíjený aktér českých dějin ve své době významně činný v politické i mediální sféře. Nejvíce se ale Tůma proslavil jako autor několika stovek humoresek, které psal na přelomu 19. a 20. století. Celkem vyšly v osmi svazcích, které nesou souhrnný název *Z českých mlýnů: humoresky*. Tyto humoresky s tematikou mlynářského prostředí si udržely oblibu čtenářů po několik desetiletí. Stejně tak je i dobová literární kritika přijala poměrně příznivě. *Z českých mlýnů* vyšlo v mnoha vydáních, některé konkrétní humoresky byly dokonce upraveny pro divadelní inscenaci či zfilmovány.¹

S odstupem času se však Tůmově tvorbě už nedostalo ze strany literárních kritiků a historiků příliš kladného hodnocení. Jeho humoreskám byl vyčítán monotónní děj a příliš prostý, až naivní humor. V této souvislosti Tůmu zřejmě nejostřeji odsoudil Josef Hrabák (1912–1987), který ho zařadil mezi autory tzv. „humoru bez vtipu“.² Na druhou stranu se však Hrabák ani žádný jiný literární vědec nezabýval podrobnější analýzou *Z českých mlýnů*. O Tůmovi nalezneme nejobsáhlejší pojednání v *Lexikonu české literatury*,³ jinak se však jeho životu a dílu jenom velice stručně věnují slovníkově komponované publikace o českých spisovatelích.⁴ O samotném díle *Z českých mlýnů* podrobněji pojednává pouze jediný vědecký text.⁵ Tato absence detailnějšího rozboru cyklu *Z českých mlýnů* je navíc zarážející i vzhledem k tomu, jak obsáhlé toto dílo je a jak moc populární ve své době bylo. Tuto popularitu potvrzuje minimálně fakt, že se všechny díly dočkaly několika dalších vydání.⁶

---

¹ Na základě *Z českých mlýnů* byly natočeny celkem tři stejnojmenné filmy. První dva z let 1925 a 1929 vycházejí přímo z Tůmových humoresek. Třetí film z roku 1941 vznikl na motivy divadelní úpravy Karla Fořta, která představuje nejvýznamnější divadelní zpracování Tůmových humoresek (*Z českých mlýnů: fraška se zpěvy a tanci o třech dějstvích*, 1909). Viz

HUSOVÁ, Marcela a PEŠAT, Zdeněk. Karel Tůma. In MERHAUT, Luboš (ed.). *Lexikon české literatury: osobnosti, díla, instituce*. sv. 4/I. Praha: Academia, 2008, s. 1038.

² HRABÁK, Josef. *Od laciného optimismu k hororu: k historii a patologii dvou odvětví literárního braku*. Praha: Melantrich, 1989, s. 61.

³ HUSOVÁ, Marcela a PEŠAT, Zdeněk. Karel Tůma. In MERHAUT, Luboš (ed.). *Lexikon české literatury: osobnosti, díla, instituce*. sv. 4/I. 2008, s. 1037–1040.

⁴ Viz HOLUB, Dalibor. Karel Tůma. In HAVEL, Rudolf a OPELÍK, Jiří (eds.). *Slovník českých spisovatelů*. Praha: Československý spisovatel, 1964, s. 527; HOMOLOVÁ, Květa (ed.). *Čeští spisovatelé 19. a počátku 20. století: slovníková příručka*. 3. vydání. Praha: Československý spisovatel, 1982, s. 307.

⁵ PEŘINA, Josef. *Obraz Žida a Němce v humoreskách Karla Tůmy Z českých mlýnů*. In VIKTORA, Viktor (ed.). *Perla v hrubé kazajce. Sborník příspěvků z konference věnované drobné české próze druhé poloviny 19. století. Klatovy 11. a 12. listopadu 2004*. Klatovy: Městská knihovna, 2005, s. 27–31. O tomto článku je detailněji pojednáno v kapitolách 4.5.7. a 4.5.8.

⁶ Viz kapitola 3.1.

Hlavním tématem mé práce je proto analýza cyklu *Z českých mlýnů*. Zaměřuji se především na to, jakým způsobem je zde vytvářen humor a jaké má podoby. Cílem práce je zjistit, zdali si Tůma za cyklus humoresek *Z českých mlýnů* skutečně zaslouží tak tvrdé odsouzení, jaké učinila pozdější literární kritika v čele s Josefem Hrabákem, a zdali byl opravdu tvůrcem „humoru bez vtípu“.⁷

Moje práce je rozdělena do čtyř hlavních kapitol. V první kapitole ve stručnosti objasňuji pojem humor a několik dalších pojmů s humorem souvisejících. Dále se v ní věnuji charakteristice humoresky, protože pro mou práci představuje stěžejní literární žánr.

Ve druhé kapitole se zabírám hlavními vývojovými tendencemi českého literárního humoru od počátků národního obrození po konec 19. století. Jejím účelem je popsání vývoje literárního humoru v rámci formování moderního českého národa a jeho pozice v době, kdy Tůma psal své humoresky. Dále v ní také zjišťuji, zdali v podobném humoristickém stylu nepsali již před Tůmou jiní autoři, na které by mohl Tůma teoreticky svou tvorbou navazovat.

V této kapitole čerpám hlavně z prací Ferdinanda Strejčka, které vyšly ve 30. letech 20. století.⁸ Ačkoli Strejčkovy publikace jsou, s ohledem na dobu vzniku, napsány poměrně zastaralým a místy dosti patetickým jazykem, představují jeden z nejlepších zdrojů pro téma dané kapitoly. Ze Strejčka v mnohém vychází i Jiří Skalička, jenž je autorem dvoudílného přehledu literárního humoru 19. století.⁹ Tento přehled publikovaný v 80. letech minulého století představuje zatím poslední publikaci věnující se zevrubněji této problematice. V současné době představuje humor v české literatuře spíše opomíjené téma, literární vědci se mu obvykle věnují pouze v souvislosti s analýzou konkrétního díla či autora.¹⁰ Výjimkou je dnes již zesnulý literární historik Radko Pytlík, jenž je autorem několika publikací, které se literárnímu humoru věnují v širších souvislostech.¹¹ V této kapitole pouze velice stručně nastiňuji dobovou politickou a společenskou situaci, protože významněji nesouvisí s tématem mé práce.

---

⁷ Viz kapitola 4.

⁸ STREJČEK, Ferdinand. *Humorem k zdraví a síle národa: příspěvek k dějinám novočeského života kulturního a společenského*. Praha: F. Topič, 1936; STREJČEK, Ferdinand. *Humorem a ironií k vítězství národa: další příspěvek k dějinám našeho života kulturního a společenského*. Praha: Topičova edice, 1937.

⁹ SKALIČKA, Jiří. *Humor a satira v obrozenecké literatuře: (přehled za léta 1781–1860)*. Olomouc: Filozofická fakulta Univerzity Palackého, 1986; SKALIČKA, Jiří. *Humor a satira v literatuře 2. poloviny 19. století*. Olomouc: Univerzita Palackého, 1987.

¹⁰ Např. MOCNÁ, Dagmar. *Záludný svět Povídek malostranských*. Praha: Academia, 2012.

¹¹ Viz PYTLÍK, Radko. *Malá encyklopedie českého humoru*. Praha: Československý spisovatel, 1982; PYTLÍK, Radko. *Fenomenologie humoru aneb Jak filozofovat smíchem*. Praha: Emporius, 2000; PYTLÍK, Radko, ed. *Pomocná škola humoru*. Praha: Emporius, 2005.

Ve třetí kapitole popisují život Karla Tůmy a jeho ostatní dílo. Tyto informace nám totiž následně pomohou lépe porozumět některým znakům *Z českých mlýnů*. Dále se v této kapitole věnují procesu vzniku souboru *Z českých mlýnů*.

Ve čtvrté kapitole se věnují samotné analýze cyklu *Z českých mlýnů*. Analýzu provádím tím způsobem, že detailně zkoumám jednotlivé prvky, které utvářejí jeho strukturu. Těmito prvky jsou prostředí, kompozice, vypravěč, jazyk, postavy a zápletky. Při zkoumání se obzvláště zaměřuji na to, jakým způsobem daný prvek přispívá k celkovému humornému vyznění analyzovaného díla.

1. HUMOR A HUMORESKA

Humor rozhodně nepředstavuje jediný pojem pro označení skutečnosti, která v člověku vyvolává pobavení. Dle teoretika komiky Vladimíra Boreckého je ústředním pojmem pro vyjádření směšnosti komika. Původní význam tohoto pojmu je vázán k antickému žánru komedie, který tvořil protiklad k vážné tragédii.¹² V dnešní době komiku obvykle chápeme jako pojem slučující její konkrétnější podoby. Těmi jsou například ironie, satira, anebo právě humor.¹³

Ironii Borecký charakterizuje jako „umění říci něco, aniž by to bylo skutečně vysloveno. Spočívá v tom, že se říká opak toho, co je míněno. Za vážností se skrývá výsměch, žert, pohrdání, za okázalou chválou zničující kritika.“¹⁴ S ironií úzce souvisí satira, jejíž komika závisí na výsměšném zachycení nedostatků určitého jevu. Zakládá si převážně na silně kritickém vztahu k zobrazované skutečnosti, vyzdvihuje její chyby a konfrontuje je s požadovaným ideálním stavem.¹⁵

Humor naopak představuje jemnější podobu komiky. Existuje mnoho definic a pojetí humoru, jedním z jeho základních rysů je ale snaha o pozitivní emocionální naladění člověka. Stejně jako ironie může usilovat o výsměch, ten je ale v případě humoru mířen na jeho vlastního tvůrce. Člověk se smyslem pro humor si je tedy vědom své vlastní směšnosti a nebojí se na ni upozornit pro pobavení druhých.¹⁶

Jan Orlický ve své knize *Záhady komična* tvrdí, že humor je tou nejuniverzálnější formou komična. Může mít mnoho specifických podob, pro všechny je ale společné, že vyvolávají komično. Orlický rozlišuje dvě základní podoby humoru, a sice humor nevinný (který bývá obvykle označován jako prostý humor) a humor satirický (pro který se ale užívá termín satira).¹⁷

Nyní můžeme přejít k popisu literárního žánru humoresky. Jak už název napovídá, jedná se o žánr realizující humor. Dagmar Mocná popisuje v *Encyklopedii literárních žánrů* obvyklou podobu humoresky jako všední úsměvnou příhodu, ve které dojde k neočekávaným zvrátům, skrze něž děj vyústí v překvapivou pointu. Její humor je zpravidla dobrosrdečný, konflikty v ní započaté končí smírem. Humoreska však nemá vyšší mravoučné nebo psychologické ambice,

---

¹² BORECKÝ, Vladimír. *Teorie komiky*. Praha: Hynek, 2000, s. 27.

¹³ Tamtéž, s. 26.

¹⁴ Tamtéž, s. 30.

¹⁵ MOCNÁ, Dagmar. Satira. In MOCNÁ, Dagmar et al. *Encyklopedie literárních žánrů*. Praha: Paseka, 2004, s. 612.

¹⁶ BORECKÝ, Vladimír. *Teorie komiky*. Praha: Hynek, 2000, s. 35–41.

¹⁷ ORLICKÝ, Jan. *Záhady komična: teorie komična, vtipu, gagu a smíchu*. Praha: Futura, 2003, s. 117–119.

slouží čistě k jednoduchému pobavení a oddechu čtenáře.¹⁸ Mocná dále uvádí, že žánrovými protipóly humoresky v rámci humoristické literatury je „jednak anekdota, kterou humoreska dotváří v ucelený příběh, jednak humoristický román, zejména je-li komponován jako cyklus veselých epizod jen volně spojených hlavními postavami“.¹⁹

Trochu odlišnou definici humoresky nalezneme v *Lexikonu literárních pojmů*. František Všetická v něm humoresku popisuje jako „humorně laděnou povídku nebo novelu se závěrečnou vtipnou pointou. Někdy bývá definována jako epicky rozvedená anekdota: humoreska na rozdíl od anekdoty jednotlivé detaily prokresluje a rozvádí rovněž vedlejší epizody. Autoři humoresek využívají situační komiky, karikatury, grotesky, jazykového vtipu, ironie, parodie i prvků nonsensu.“²⁰ Právě této definici Tůmovy humoresky do značné míry odpovídají.

Humoreska se začala rozvíjet v 18. a 19. století, a to obzvláště v německé literatuře. Poměrně rychle se ale uchytila i u jiných národů. Na její internacionální rozvoj měl vliv i zmíněný fakt, že je většinou založena na prosté všední příhodě a mohla být tedy velmi jednoduše přenesena do jiných kultur.²¹ Vycházela zpravidla v novinách a časopisech, pro vzbuzení většího čtenářského zájmu často měla poutavý název.²²

---

¹⁸ MOCNÁ, Dagmar. Humoreska. In MOCNÁ, Dagmar et al. *Encyklopedie literárních žánrů*. Praha: Paseka, 2004, s. 258–259.

¹⁹ Tamtéž, s. 259.

²⁰ VŠETICKÁ, František. Humoreska. In PAVERA, Libor a VŠETICKÁ, František. *Lexikon literárních pojmů*. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 2002, s. 139.

²¹ Tamtéž.

²² JANÁČKOVÁ, Jaroslava. Stoletá humoreska. In JANÁČKOVÁ, Jaroslava ed. *České humoresky*. Praha: Československý spisovatel, 1983, s. 332.

2. VÝVOJ ČESKÉHO LITERÁRNÍHO HUMORU OD POČÁTKU NÁRODNÍHO OBROZENÍ DO KONCE 19. STOLETÍ

Nyní bude vhodné se seznámit s hlavními vývojovými tendencemi literárního humoru v českých zemích. Sledované období rámcuji počátkem národního obrození a koncem 19. století. Zvláštní pozornost budu věnovat vývoji české humoresky. Jelikož byl humor v 19. století často silně provázán se satirou a nelze proto tyto dvě kategorie od sebe odloučit, budu zohledňovat i vývoj literární satiry. Sledované období rozdělují na pět podkapitol, v úvodu každé z nich stručně nastíním dobovou politickou a společenskou situaci.

2.1. Počátek národního obrození (1781–1805)

V závěrečné čtvrtině 18. století začalo v českých zemích vlivem osvícenských myšlenek docházet k úpadku feudálního systému a větší racionalizaci v pozvolně se rodící měšťanské společnosti. Také došlo k proměně v přístupu k literatuře. Upouštělo se od jejího barokního pojetí, stávala se více světskou. Zaměřovala se více na vědecká témata, zábavu nebo poučení. Literatura měla sloužit k rozvoji českého národa, což souviselo se snahou o rozvinutí českého jazyka. I tak ale zatím knihy vycházely více v němčině nebo latině, český jazyk byl spíše záležitostí lidových vrstev. Proces formování moderního českého národa, který dnes nazýváme národním obrozením, byl teprve ve svém počátku.²³ Český literární humor ve své moderní podobě tedy také teprve vznikal, v tomto období se nejvíce projevoval v žánrech lidové slovesnosti, v poezii a v českých veselohrách.

Jedním ze základů národní kultury byly folklórní žánry, a to zejména lidové písně. Jejich motivy byly často milostné, přírodní nebo pracovní, někdy ale vznikaly i skladby humorného či satirického zaměření. Lidové písně byly později během obrození sbírány, vydávány tiskem i napodobovány.²⁴ Zvláštním typem těchto písní jsou tzv. kramářské písně, které vznikaly i z mnohem prostších námětů. Z komerčních důvodů jich existoval velký počet, často však na úkor umělecké kvality.²⁵

---

²³ SVOZIL, Bohumil. *Česká literatura ve zkratce: období od 9. století po konec 20. století*. Praha: Brána, 2013, s. 134–142.

²⁴ Jednalo se o tzv. ohlasovou poezii.

²⁵ SKALIČKA, Jiří. *Humor a satira v obrozené literatuře: (přehled za léta 1781–1860)*. Olomouc: Univerzita Palackého, 1986, s. 19.

Jedněmi z prvních autorů, kteří se pokusili o rozvinutí české literární produkce za použití radostných a zábavných motivů, byla skupina tzv. thámovců. Jednalo se o básníky, kteří se seskupili kolem osoby Václava Tháma (1765–1816) a v roce 1785 vydali almanach *Básně v řeči vázané*. V něm kromě starších českých děl (avšak někdy vlivem osvícenství zaktualizovaných) publikovali i vlastní básně psané v anakreontském duchu, jejich hlavními motivy jsou proto láska, víno, ženy, zpěv.²⁶ Thám se však především významně zasloužil o rozvoj českého dramatu, které si „dovedlo vytvořit a získat lidové české publikum“.²⁷

V roce 1795 vydala svůj první almanach jiná skupina básníků, jejíž vůdčí osobností byl Antonín Jaroslav Puchmajer (1769–1820). Jmenoval se *Sebrání básní a zpěvů*, a ačkoliv rovněž obsahuje básně s anakreontickými motivy, tak se v něm objevují i jiné žánry využívající humorné a satirické prvky, třeba bajka, heroikomický epos nebo burleskní balada.²⁸

Tyto žánry začaly využívat tzv. burleskní humor, který Ferdinand Strejček popisuje jako „módní náhražku staršího poctivého humoru“.²⁹ Jednalo se o lacinou a nízkou komiku, která se všemu pouze hrubě vysmívala.³⁰ Jedním z nejvýznamnějších představitelů burleskního humoru byl Šebestián Hněvkovský (1770–1847). Jeho balady jsou povětšinou pouhými parodiemi kramářských písní a travestiemi populárních strašidelných historek. Například v baladě *Vyšehradský sloup* (1795) ironizuje pověst o vzniku nápisu na této vyšehradské památce a přímo se vysmívá pověřčivému lidu. Nejvíce se ale proslavil heroikomickým eposem *Děvín* (1805). Jedná se o parodii na pověst o dívčí válce, která si díky lacinému humoru (jenž byl v té době žádanější než umělecká kvalita) získala velkou oblibu u prostého lidu i u kritiky.³¹

Václav Thám i Antonín Jaroslav Puchmajer jsou pro dnešní širší veřejnost zcela neznámými autory, což platí i o jejich literární tvorbě. Přesto jim vděčíme za první významné snahy o tvorbu českého literárního humoru, které obohatily základy naší literární tradice.

---

²⁶ LEHÁR, Jan et al. *Česká literatura od počátků k dnešku*. 3. vydání. Praha: NLN, 2020, s. 163–164.

²⁷ SKALIČKA, Jiří. *Humor a satira v obrozenecké literatuře: (přehled za léta 1781–1860)*. Olomouc: Filozofická fakulta Univerzity Palackého, 1986, s. 16.

²⁸ Tamtéž, s. 8.

²⁹ STREJČEK, Ferdinand. *Humorem k zdraví a síle národa: příspěvek k dějinám novočeského života kulturního a společenského*. Praha: F. Topič, 1936, s. 40.

³⁰ Termín burleska (z francouzského výrazu „burlesque“) představuje Jungmannovo dobové označení pro „směšné básnictví“. V dnešní době burlesku chápeme spíše jako jevištní výstup hrubě komického rázu. Viz JUNGSMANN, Josef. *Slowesnost aneb Náuka o výmluvnosti prosaické, básnické i řečnické se sbírkou příkladů w nevázané i vázané řeči*. Praha: České museum, 1845, s. 157; ORLICKÝ, Jan. *Záhady komična: teorie komična, vtípu, gagu a smichu*. Praha: Futura, 2003, s. 117.

³¹ STREJČEK, Ferdinand. *Humorem k zdraví a síle národa: příspěvek k dějinám novočeského života kulturního a společenského*. Praha: F. Topič, 1936, s. 40–44.

2.2. Zintenzivnění snah národního obrození (1806–1830)

V této fázi národního obrození zesílil mezi českými buditeli zájem o rozvoj českého jazyka. Čeština měla hlavně sloužit k rozvoji literatury a kultury, což měly být základní pilíře nově vznikající české politiky.³² Bohumil Svozil tento přístup označuje jako „jazykově chápané vlastenectví“.³³ V tomto období se rozvíjela satira, která mířila na společenské poměry a pomáhala šířit cíle národních buditelů. Humoristická tvorba se prohlubovala díky rozvoji divadla a vzniku humorně zaměřených periodik.

Významným představitelem této etapy národního obrození byl Josef Jungmann (1773–1847). Ve své *Slovesnosti* se Jungmann jako první věnoval humoru a zejména satíře na teoretické úrovni. V prvním vydání z roku 1820 jako hlavní funkci satiry uvádí zachycování nedokonalostí ve světě i ve společnosti a kárání těch, kteří neusilují o „mrvní dokonalost“.³⁴ Ve druhém vydání (1845) však ale zároveň zdůrazňuje její funkci estetickou, konkrétně „zadostiučinění rozumu skrze city estetické“.³⁵ Jungmann sám satiru využil k propagaci českého jazyka, a to ve *Dvojích rozmlouváních o jazyce českém* (1806).³⁶

Zajímavý posun ve vývoji literární satiry nalézáme u Františka Ladislava Čelakovského (1799–1852). Čelakovský jako první v českém prostředí využil satiru k ostré kritice a zesměšnění svých konkrétních odpůrců. Učinil tak svým dílem *Literatura krkonošská* (1820), ve kterém břitce odsoudil prázdné české veršování bez větší umělecké hodnoty a vysmíval se jednotlivým autorům, obzvláště Františku Bohumíru Štěpničkovu (1785–1832). V kulturní společnosti však tato satira narazila, protože kvůli své přílišné negativnosti a absenci vlasteneckých podnětů byla chápána jako zbytečná, až škodlivá. Čelakovský proto usoudil, že Češi nejsou na tento typ tvorby ještě připraveni a věnoval se proto v pozdějších letech raději ohlasové poezii.³⁷ V ní ale taktéž nalézáme prvky satiry a lidového humoru, nejvíce v *Ohlasech*

---

³² SVOZIL, Bohumil. *Česká literatura ve zkratce: období od 9. století po konec 20. století*. Praha: Brána, 2013, s. 160–167.

³³ Tamtéž, s. 164.

³⁴ JUNGMANN, Josef. *Slowesnost, aneb, Zbírka příkladů s krátkým pogeďnánjm o slohu*. Praha: Josefa Fetteerlowá z Wildenbrunu, 1820, s. LXIX.

³⁵ JUNGMANN, Josef. *Slowesnost aneb Náuka o výmluvnosti prosaické, básnické i řečnické se sbírkau příkladů w nevázané i vázané řeči*. Praha: České museum, 1845, s. 150.

³⁶ SKALIČKA, Jiří. *Humor a satira v obrozenecké literatuře: (přehled za léta 1781–1860)*. Olomouc: Filozofická fakulta Univerzity Palackého, 1986, s. 22.

³⁷ TAX, Jaroslav. K vývoji obrozenecké satiry. In BURIÁNEK, František (ed.). *O české satíře: Sborník statí*. Praha: SPN, 1959, s. 11–12.

písni českých (1839). Skalička o nich píše, že Čelakovský v nich „postihuje též základy českého lidového humoru, jeho výsměch sentimentalitě a posměch panstvu“.³⁸

V tomto období došlo také k velkému rozvoji českého divadla. Zejména česká veselohra dosáhla nové kvalitativní úrovně, a to zvláště zásluhou dramatika Václava Klimenta Klicpery (1792–1859). Klicpera dokázal de facto každý námět nebo žánr převést v komedii/parodii, kupříkladu rytířskou hru (*Hadrián z Římsů*, 1817), soudobou frašku (*Divotvorný klobouk*, 1817) nebo kritiku společenského a národního dění (*Každý něco pro vlast*, 1829). K utvoření humoru a zesměšnění negativních lidských vlastností často používal metodu tzv. kuklení. To znamená, že postava dramatu se vydávala za jinou či za ni byla ostatními postavami považována. Z toho pak plynuly komické zápletky a nedorozumění, jež ještě více podpořily vtipné vyznění autorovy myšlenky.³⁹ Kromě dramatické tvorby je Klicpera autorem i řady deklamovánek.⁴⁰

V desátých letech také začaly vznikat první časopisy a kalendáře humoristického zaměření. V tomto směru byl nejvýraznějším vydavatelem Jan Hýbl (1786–1834). Významný byl například jeho časopis *Rozmanitosti* (1816–1819, 1821–1822), ve kterém vycházely „povídky, básně, pohádky, anekdoty, ale také např. historky o strašidlech“.⁴¹ Hýbl v něm nepublikoval pouze překlady cizích námětů, ale dával v něm příležitost vyniknout českým spisovatelům a pokoušel se ho obohatit i svými vlastními příspěvky. Jedním z nich byl i příspěvek s názvem *Justýnčin mistrovský kus* (1818), který Strejček označuje za „první českou humoresku“.⁴² Jazyk Hýblových textů byl srozumitelný pro nižší lidové vrstvy, zároveň se jim ale nepřizpůsoboval. Svou obvykle humorně laděnou tvorbou se Hýbl naopak snažil čtenáře vzdělávat a zvyšovat jejich kulturní úroveň.⁴³

---

³⁸ SKALIČKA, Jiří. *Humor a satira v obrozenecké literatuře: (přehled za léta 1781–1860)*. Olomouc: Filozofická fakulta Univerzity Palackého, 1986, s. 24.

³⁹ Tamtéž, s. 35–36.

⁴⁰ Deklamovánka je literární nebo dramatický útvar, obvykle ve veršované podobě, určený k přednesu. V průběhu českého národního obrození byla důležitou součástí besed a jiných vlastenecky zaměřených společenských akcí. V. K. Klicpera a později J. K. Tyl či F. J. Rubeš byli spíše autory žertovně pojatých deklamovánek. Viz BROŽOVÁ, Věra. Deklamovánka. In MOCNÁ, Dagmar et al. *Encyklopedie literárních žánrů*. Praha: Paseka, 2004, s. 95–98.

⁴¹ BEDNÁŘÍK, Petr; JIRÁK, Jan a KÖPPOVÁ, Barbara. *Dějiny českých médií: od počátku do současnosti*. 2., upravené a doplněné vydání. Praha: Grada, 2019, s. 82.

⁴² STREJČEK, Ferdinand. *Humorem k zdraví a síle národa: příspěvek k dějinám novočeského života kulturního a společenského*. Praha: F. Topič, 1936, s. 51.

⁴³ Tamtéž, s. 49–52.

2.3. Vrcholná fáze národního obrození (1831–1848)

Ve 30. letech se již čeština stala ve společnosti poměrně běžně užívaným jazykem, velká část obyvatel se hlásila k české národnosti. Rozvíjela se česká vlastenecká politika, jejími základními názorovými proudy byl liberalismus a radikální demokracie. Ve 40. letech národní obrození vygradovalo aktivním tlakem obrozenců na rakouskou vládu, aby vyhověla jejich požadavkům.⁴⁴ Literární satira byla jedním z výrazných prostředků obrozenců. Satira sloužila ke kritice politických principů, byla součástí otevřeného politického boje, který vyvrcholil neúspěšnou revolucí v roce 1848.⁴⁵

Velkou zásluhu na otevření vlasteneckých témat širší veřejnosti měl Josef Kajetán Tyl (1808–1856). V roce 1834 začal redigovat časopis *Květy české*,⁴⁶ který se snažil prosadit jako hlavní titul organizující české národní hnutí.⁴⁷ Stejně jako Klicpera napsal Tyl několik oblíbených satirických deklamovánek. Bývaly recitovány téměř na každé české besedě nebo bálu, které Tyl obvykle i sám organizoval.⁴⁸ Nejvíce se však jako humorista a satirik projevil ve svých dramatech. Ačkoliv se jeho hry často věnují dobovým sociálním a vlasteneckým problémům, tak v nich přesto lze nalézt veselé scény. Nejvíce humoru nalezneme v jeho dramatických báchorkách, ve kterých Tyl tvořil postavy jako představitele určitého českého charakteru. Tou nejznámější je *Strakonický dudák* (1847), kde takových postav nalezneme několik v čele se Švandou dudákem.⁴⁹

Velikou oblibu si v této době získala humoristická tvorba Tylova přítele Františka Jaromíra Rubeše (1814–1853). Jeho deklamovánky vycházely v *Květech* a později od roku 1837 vycházely ve svazcích pod názvem *Deklamovánky a písně*. Nejpopulárnější však byly jeho humoresky, o kterých Strejček píše, že „nemají jen cenu kulturně- nebo literárně-historickou, nýbrž opravdovou hodnotu estetickou“.⁵⁰ Jsou založené na romanticky pojatém humoru, Rubeš v nich převážně pracuje se sebeironií, skrze niž pohlíží na nenaplněné životní ideály. Rovněž si

---

⁴⁴ SVOZIL, Bohumil. *Česká literatura ve zkratce: období od 9. století po konec 20. století*. Praha: Brána, 2013, s. 190–195.

⁴⁵ TAX, Jaroslav. K vývoji obrozenecké satiry. In BURIÁNEK, František, (ed.). *O české satire: Sborník statí*. Praha: SPN, 1959, s. 36–37.

⁴⁶ Navazoval na zaniklý časopis Jana Hýbla *Jindy a nyní* (1828, 1831), v roce 1835 byl jeho název zkrácen na *Květy*.

⁴⁷ BEDNAŘÍK, Petr; JIRÁK, Jan a KÖPPOVÁ, Barbara. *Dějiny českých médií: od počátku do současnosti*. 2., upravené a doplněné vydání. Praha: Grada, 2019, s. 77.

⁴⁸ STREJČEK, Ferdinand. *Humorem k zdraví a síle národa: příspěvek k dějinám novočeského života kulturního a společenského*. Praha: F. Topič, 1936, s. 75.

⁴⁹ SKALIČKA, Jiří. *Humor a satira v obrozenecké literatuře: (přehled za léta 1781–1860)*. Olomouc: Filozofická fakulta Univerzity Palackého, 1986, s. 49–50.

⁵⁰ STREJČEK, Ferdinand. *Humorem k zdraví a síle národa: příspěvek k dějinám novočeského života kulturního a společenského*. Praha: F. Topič, 1936, s. 79.

ale zachovává kladný postoj k životu, vysmívá se pouze svým vlastním nadměrným očekáváním. Použitá ironie je velice jemná, čtenáře nemá totiž dráždit, ale pouze lehce popichovat. Náměty jsou podle Strejčka voleny tak, aby byly každému blízké a nikoho příliš nepobuřovaly. Odehrávají se proto často v hospodách, pivovarech nebo mlýnech, jejich aktéry bývají spíše neutrální figury, jako jsou páni otcové, staří mládenci, koketní krasotinky a podobně.⁵¹

Rubešovo pojetí humoru je dobře zachyceno v jeho první a dle Marie Řepkové také zároveň nejzdařilejší humoresce *Pan amanuensis na venku* (1842), která svým rozsahem připomíná spíše novelu. Řepková o ní v doslovu souboru Rubešových humoresek uvádí, že Rubeš se v ní především zaměřuje na líčení všedních příhod a usiluje o vyznění „jako ze života“.⁵² Zachycuje putování chudého absolventa práv, který na svých cestách poznává rozličné lidské povahy a dostává se s nimi do komických konfrontací. Více než smích tyto situace ale vyvolávají soucit a zamyšlení právě proto, že jsou inspirovány každodenním životem. V této humoresce nalezneme také kritiku některých lidových vrstev, zejména majetných feudálů a jejich úředníků. Tato kritika se Rubešovi dobře daří díky jeho schopnosti jednoduše, a přitom velice trefně vylíčit povahu každé postavy. Jazyk Rubešových humoresek zahrnuje bohatou slovní zásobu a originální pojmenování či slovní hříčky. Rubeš také jako jeden z prvních autorů začal používat v dialozích hovorové výrazy, jeho humoresky díky tomu zní více lidově a méně knižně. I z těchto důvodů se Rubešovy humoresky staly mezi čtenáři velice populárními.⁵³

Rubeš podobně jako v pozdější době Tůma rád pracoval s postavou mlynáře. Mlynář se například objevuje jako poměrně významná postava v již zmíněném *Panu amanuensisovi*. Mlynářskou tematiku nalezneme i v některých Rubešových deklamovánkách, např. v *Mlynářově chloubě* z roku 1837, o které František Sekanina píše, že byla ve své době velice oblíbenou.⁵⁴ Tato Rubešova obliba mlynářského prostředí zřejmě vychází z toho, že v jeho době bylo lidovým čtenářům velice dobře známé.

Kromě humoristické tvorby Rubeš proslul také jako vydavatel humoristického časopisu *Paleček* (1841–1847), který spolu s ním redigovali František Hajniš (1815–1885) a Václav

---

⁵¹ Tamtéž, s. 78–82.

⁵² ŘEPKOVÁ, Marie. Doslov. In RUBEŠ, František Jaromír. *Humoresky*. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1960, s. 321.

⁵³ Tamtéž, s. 322–324.

⁵⁴ SEKANINA, František. Doslovem. In TŮMA, Karel. *Z českých mlýnů: Výbor z nejlepších humoresek*. Praha: Josef Richard Vilímeck, 1948, s. 503.

Filípek (1812–1863). Vycházel formou svazečků a jeho cílem bylo hlavně lidi vzájemně sblížit, čemuž značně pomohl právě Rubešův laskavý humor.⁵⁵

Satira dosáhla v tomto období vrcholu ve tvorbě Karla Havlíčka Borovského (1821–1856), který je zřejmě i nejvýznamnějším českým satirikem celého devatenáctého století. Havlíček satiru uplatňoval ve všech typech své tvorby, ať už básnické, prozaické, či žurnalistické. Nezůstal však pouze u satirického popisu aktuální politické situace, ale sám se horlivě podílel na prosazování myšlenek národního obrození.

Havlíčkovým prvním významným dílem je soubor reportážně laděných próz *Obrazy z Rus* (1845), ve kterých vychází ze svého ročního pobytu v Rusku. Už v této Havlíčkově literární prvotině nalzáme pro jeho pozdější tvorbu zcela typické znaky, a sice potlačení citového působení na čtenáře a apriorní (sebe)ironický přístup ke skutečnosti.⁵⁶ Výrazněji vstoupil do literatury publikováním svých *Epigramů* (1845), které sepisoval již v dřívějších letech. Jeho epigramy mají značně útočný charakter a jsou koncipované jako dvojdílná skladba, přičemž na začátku je představena konvenční situace, která je na konci básně v rámci vtipné pointy uvedena do nečekaných souvislostí. Havlíčkovy epigramy cílí na každodenní lidskou zkušenost, na praktické záležitosti společnosti.⁵⁷ Vrchol Havlíčkovy satirické tvorby představují tzv. brixenské skladby neboli díla sepsaná během jeho nuceného exilu v Brixenu v letech 1851–1855. Jedná se o *Tyrolské elegie* (1852), *Krále Lávrů* (1854) a *Křest sv. Vladimíra*, který však zůstal nedokončen.⁵⁸

2.4. Doba pobřeznová a následné uvolnění politických poměrů (1849–1870)

Bachovský absolutismus jakožto reakce rakouské vlády na neúspěšnou revoluci roku 1848 ovlivnil i literární produkci. Po značnou část 50. let nemohlo mnoho autorů kvůli perzekuci a cenzuře publikovat. Na konci tohoto desetiletí však vlivem proměny hospodářské a politické situace v habsburské monarchii začal sílit odpor české společnosti proti útlaku. Tento odpor pomohl dosáhnout obnovení konstitučního zřízení v roce 1860, díky čemuž se opět mohl

---

⁵⁵ STREJČEK, Ferdinand. *Humorem k zdraví a síle národa: příspěvek k dějinám novočeského života kulturního a společenského*. Praha: F. Topič, 1936, s. 81–82.

⁵⁶ VANĚK, Václav. Komentář. In HAVLÍČEK BOROVSÝ, Karel. *Básně a prózy*. Praha: Nadační Fond České knihovny, 2018, 385–388.

⁵⁷ Tamtéž, s. 388–391.

⁵⁸ Jedná se pouze o velice stručné shrnutí Havlíčkovy satiry, její detailnější rozbor totiž není předmětem této práce. Pro hlubší analýzu viz např. ŘEPKOVÁ, Marie. *Satira Karla Havlíčka*. Praha: Academia, 1971.

rozvíjet politický i kulturní život v českých zemích. V 60. letech se tak začalo prohlubovat demokratické hnutí, v jehož čele stála česká buržoazie.⁵⁹

I přes nelehkou kulturní situaci v 50. letech se rozvíjela humoristická a satirická produkce, a to hlavně v časopisecké podobě. Tyto časopisy usilovaly o oživení časopiseckého humoru a podporu pobřežnových myšlenek. Většinou neměly dlouhého trvání, o to usilovnější ale byla jejich snaha. Jedním z prvních časopisů tohoto typu byla Havlíčkova satirická příloha *Národních novin* s názvem *Šotek*, která však mohla vycházet pouze v prvních třech měsících roku 1849, poté bylo její vydávání zakázáno.⁶⁰

Podobného osudu se dočkal ilustrovaný časopis *Brejle* Bedřicha Mosera (1821–1864), který vycházel od března do června roku 1849, protože následně bylo jeho vydávání potlačeno. Moserova satira byla dle Strejčka tak ostrá a přitom trefná, že se jeho texty vrývaly do paměti čtenářů a ti si je později opět vypravovali.⁶¹ V 60. letech Moser vydávání *Brejli* obnovil (1861–1862), ale nedosáhl s nimi už takového úspěchu. V letech 1863–1864 vydával v Havlíčkově duchu obnovený časopis *Šotek*.⁶²

Významným byl v tomto období také časopis *Rachejtle*, který vyšel v letech 1854–1855 ve formě čtyř svazečků. Na jeho vydávání a redakci se nejvýznamněji podílel Václav Čeněk Bendl-Stránický (1832–1870). Dle Strejčka se časopis svým obsahem v mnohém podobal Havlíčkovu *Šotkovi*, jedinečný byl ale typem humoru, jaký v něm Bendl tvořil. Inspirován Heinrichem Heinem (1799–1856) psal Bendl humoristické prózy, které ale byly čtenáři považovány za značně cynické. Vycházely totiž z Bendlovy aktuální rozhořčenosti, kdy mu nebylo nic svaté a bezcitně se vysmíval i vlastní minulosti.⁶³

Strejček však zároveň dodává, že Bendlova cyničnost nebyla vždy úplně upřímná a tvořil i jemnější a sentimentálnější humor.⁶⁴ Ten nalezneme například v humoresce *Tatínkovy juchty*, ve které Bendl po vzoru Rubeše konfrontoval ideál mladé lásky s tvrdou realitou.⁶⁵

---

⁵⁹ SVOZIL, Bohumil. *Česká literatura ve zkratce: období od 9. století po konec 20. století*. Praha: Brána, 2013, s. 240–243.

⁶⁰ SKALIČKA, Jiří. *Humor a satira v obrozenecké literatuře: (přehled za léta 1781–1860)*. Olomouc: Filozofická fakulta Univerzity Palackého, 1986, s. 52.

⁶¹ STREJČEK, Ferdinand. *Humorem k zdraví a síle národa: příspěvek k dějinám novočeského života kulturního a společenského*. Praha: F. Topič, 1936, s. 103–104.

⁶² SKALIČKA, Jiří. *Humor a satira v obrozenecké literatuře: (přehled za léta 1781–1860)*. Olomouc: Filozofická fakulta Univerzity Palackého, 1986, s. 47.

⁶³ STREJČEK, Ferdinand. *Humorem k zdraví a síle národa: příspěvek k dějinám novočeského života kulturního a společenského*. Praha: F. Topič, 1936, s. 118–120.

⁶⁴ Tamtéž, s. 119.

⁶⁵ SKALIČKA, Jiří. *Humor a satira v obrozenecké literatuře: (přehled za léta 1781–1860)*. Olomouc: Filozofická fakulta Univerzity Palackého, 1986, s. 46.

V roce 1858 vznikly *Humoristické listy* (obvykle byly zkráceně označovány jako *Humory*), které se pro několik příštích desetiletí staly jedním z hlavních časopisů se zaměřením na humor a satiru. Na jejich založení se podílel spisovatel Josef Svátek (1835–1897) a nakladatel Josef Richard Vilímek (1835–1911). Jejich první příspěvek byl věnován Františku Jaromíru Rubešovi, čímž zakladatelé chtěli sdělit, že se hlásí k jeho typu humoru. Svátek časopis krátce po jeho založení opustil a Vilímek se tak stal jeho jediným vydavatelem. Po uvolnění poměrů ve společnosti se od roku 1861 *Humoristické listy* začaly otevřeně prezentovat jako politický týdeník.⁶⁶ V 60. letech se zejména snažily za pomoci ironie a politického humoru vzbudit v českých čtenářích zájem o politické dění v habsburské monarchii i v zahraničí.⁶⁷

O popularitu *Humoristických listů* se obzvláště zasloužil jeden z nejvýznamnějších spisovatelů tohoto období Jan Neruda (1834–1891), který s nimi spolupracoval po dobu tří desetiletí. Vilímek o Nerudově působení v *Humoristických listech* píše, že v nich zprvu publikoval nepolitické články. Po jejich politickém zaměření přispíval trefnými veršovanými referáty z českého sněmu. V pozdějších letech byly velmi oblíbené jeho biografie a karikatury významných současníků.⁶⁸

Humor byl Nerudovi vlastní a v různých podobách se projevoval v jeho básních, prózách i fejetonech. Vrchol Nerudovy prozaické tvorby představují *Povídky malostranské* (1878). S využitím humoru bohatého na cit a upřímnost v nich zachycuje různé obyvatele Malé Strany a kritizuje dobové maloměšťáctví.⁶⁹ Mezi *Povídky malostranské* Neruda zařadil i svoji jedinou humoresku *Jak to přišlo, že dne 20. srpna roku 1849, o půl jedné s poledne, Rakousko nebylo rozbořeno*. Její obšírný název paroduje dobovou zvyklost titulování humoresek dlouhými, obřadně vyznívajícímími názvy za účelem dosažení větší poutavosti.⁷⁰

2.5. Závěr 19. století (1871–1899)

V 70. letech se ještě více upevnilo vedoucí politické postavení měšťanů. Rovněž ale začalo docházet k jejich štěpení na více politických stran. Především mezi sebou soupeřila Národní

---

⁶⁶ Tamtéž, s. 55.

⁶⁷ STREJČEK, Ferdinand. *Humorem k zdraví a síle národa: příspěvek k dějinám novočeského života kulturního a společenského*. Praha: F. Topič, 1936, s. 137.

⁶⁸ VILÍMEK, Josef Richard. „Humoristické listy“. *Humoristické listy: Archiv českého rozmaru a vtípu*. 1887, roč. 29, č. 53, s. 492.

⁶⁹ SKALIČKA, Jiří. *Humor a satira v literatuře 2. poloviny 19. století*. Olomouc: Univerzita Palackého, 1987, s. 12–14.

⁷⁰ JANÁČKOVÁ, Jaroslava. Stoletá humoreska. In JANÁČKOVÁ, Jaroslava ed. *České humoresky*. Praha: Československý spisovatel, 1983, s. 332.

strana (staročeši) a z ní odštěpená Národní strana svobodomyšlná (mladočeši).⁷¹ V závěrečném desetiletí 19. století se společnost dostala do krize. V politické i kulturní sféře nedocházelo k řešení přetrvávajících sporů, naopak se zostřovaly a vyvolávaly tak mezi lidmi značný zmatek a skepsi.⁷²

V těchto závěrečných desetiletích devatenáctého století výrazně vzrostla kvantita humoristicky laděných próz. Mohl za to dobově převažující styl realismu a značný zájem o sociální témata.⁷³ Humoreska se proto stala jedním z populárních žánrů, protože ve své podstatě vychází ze zachycení každodenní reality, kterou ale prezentuje zábavnou formou. Dalším důvodem byl celkový nárůst počtu humoristických periodik.

Humoristické listy se jakožto zatím stále nejvýznamnější zábavně zaměřené periodikum musely přizpůsobit menšímu zájmu o politická témata. Od roku 1871 se proto začaly prezentovat jako list humoristický a nepolitický.⁷⁴ V polovině 80. let začal nově vycházet i *Vilímkův humoristický kalendář*, který byl jakýmsi doprovodem *Humoristických listů*. Dle Josefa Hrabáka byla velká část textů v něm vyšlých čistým literárním brakem.⁷⁵

Humoristicky zaměřených časopisů a kalendářů přibývalo ve velkém a zejména se množil počet přispěvatelů. Ačkoliv tvorba těchto autorů neměla většinou přílišné umělecké ambice, někteří z nich dosáhli velké obliby u čtenářů a jejich zábavné příspěvky vycházely i v knižních souborech.⁷⁶ Obzvláště to platí právě pro Karla Tůmu, kromě něj se ale tímto způsobem proslavili i humoristé Karel Šípek (1857–1923), Václav Štech (1859–1947) nebo Bohdan Kaminský (1859–1929).⁷⁷ Existovali však i autoři, kteří se snažili tvořit umělecky hodnotnější styl humoru. Jedním z nich byl Svatopluk Čech (1846–1908).

Čech své humorně laděné prózy zprvu publikoval pod různými pseudonymy v časopisech, později je vydal ve čtyřsvazkovém souboru *Povídky, arabesky, humoresky* (1878–1883). V nich s ironií a satirou poukazuje na malicherné zájmy měšťanů. Satirický pohled na české

---

⁷¹ SVOZIL, Bohumil. *Česká literatura ve zkratce: období od 9. století po konec 20. století*. Praha: Brána, 2013, s. 268–271.

⁷² Tamtéž, s. 338–339.

⁷³ SKALIČKA, Jiří. *Humor a satira v literatuře 2. poloviny 19. století*. Olomouc: Univerzita Palackého, 1987, s. 5.

⁷⁴ STREJČEK, Ferdinand. *Humorem a ironií k vítězství národa: další příspěvek k dějinám našeho života kulturního a společenského*. Praha: Topičova edice, 1937, s. 27.

⁷⁵ HRABÁK, Josef. *Od laciného optimismu k hororu: k historii a patologii dvou odvětví literárního braku*. Praha: Melantrich, s. 53.

⁷⁶ SKALIČKA, Jiří. *Humor a satira v literatuře 2. poloviny 19. století*. Olomouc: Univerzita Palackého, 1987, s. 55.

⁷⁷ JANÁČKOVÁ, Jaroslava. Stoletá humoreska. In JANÁČKOVÁ, Jaroslava ed. *České humoresky*. Praha: Československý spisovatel, 1983, s. 335.

měšťanstvo Čech v pozdějších letech ještě více rozvedl ve velmi oblíbených broučkíádách neboli příbězích s hlavním hrdinou Matějem Broučkem. Brouček představuje typického českého měšťáka z konce 19. století, skrze nějž Čech kritizoval a zesměšňoval měšťanskou vypočítavost, hloupost a zbabělost.⁷⁸

Za zmínku ještě stojí Čechova raná humoreska *Pan podučitel* (1871). Pojednává o tragikomické postavě pana podučitele, který se dostává do různých trapných situací. Čech do něj vložil některé své vlastní povahové rysy a zkušenosti, jeho počínání líčí se sebeironií a vysmívá se tak i vlastním chybám. Výsledný humor proto vyvolává více pochopení než smích, nutí čtenáře s podučitelem soucítit. V tomto směru Čech svou tvorbou navazuje na dříve zmíněného Františka Jaromíra Rubeše.⁷⁹ Částečnou návaznost na Rubeše můžeme spatřit i v jeho oblíbené postavě mlynáře. V Čechově tvorbě má mlynář nejvýznamnější roli v závěru jeho básnického cyklu *Ve stínu lípy*, ve kterém mlynář pronáší vlastenecký proslov.⁸⁰

Kromě *Humoristických listů* jsou pro toto období důležitá ještě dvě jiná humoristická periodika. Roku 1872 nakladatel Jan Otto (1841–1916) obnovil časopis *Paleček*, který se také profiloval jako humoristický nepolitický časopis a vycházel až do roku 1887.⁸¹ *Palečka* v letech 1876–1878 redigoval Ignát Herrmann (1854–1935). Ten si v roce 1882 založil vlastní časopis *Švanda dudák*, který vycházel do roku 1914 a znovu pak opět v letech 1924–1930. Dle Skaličky se jednalo o „snad nejvýznačnější beletristický český humoristický a satirický časopis“.⁸²

Ignát Herrmann se ve své tvorbě (podobně jako Jan Neruda) věnoval detailnímu vhledu do životů rozličných obyvatel Prahy, obzvláště lidí z chudších a okrajových vrstev společnosti. Tak tomu je třeba v souboru *Pražské figurky* (1884).⁸³ V dalších letech se v Herrmannových prózách rozvíjí psychologický rozměr, například v hrdinovi povídky *Pan Melichar* (ze souboru *Z pražských zákoutí*, 1889) podrobně líčí typ dobráka, který je ochoten obětovat se pro druhé natolik, že nakonec zničí sám sebe.⁸⁴ Herrmann podobně laděných próz napsal velké množství, vyšly jich desítky souborů. Skalička jako vrchol Herrmannova dobromyslného, lehce

---

⁷⁸ SKALIČKA, Jiří. *Humor a satira v literatuře 2. poloviny 19. století*. Olomouc: Univerzita Palackého, 1987, s. 38–39.

⁷⁹ STREJČEK, Ferdinand. *Humorem a ironií k vítězství národa: další příspěvek k dějinám našeho života kulturního a společenského*. Praha: Topičova edice, 1937, s. 31.

⁸⁰ SEKANINA, František. Doslovem. In TŮMA, Karel. *Z českých mlýnů: Výbor z nejlepších humoresek*. Praha: Josef Richard Vilímek, 1948, s. 503.

⁸¹ SKALIČKA, Jiří. *Humor a satira v literatuře 2. poloviny 19. století*. Olomouc: Univerzita Palackého, 1987, s. 36.

⁸² Tamtéž, s. 58.

⁸³ LEHÁR, Jan et al. *Česká literatura od počátků k dnešku*. 3. vydání. Praha: NLN, 2020, s. 378–379.

⁸⁴ FORST, Vladimír a PEŠAT, Zdeněk. Ignát Herrmann. In FORST, Vladimír (ed.). *Lexikon české literatury: osobnosti, díla, instituce*. sv. 2/I. Praha: Academia, 1993, s. 159.

sentimentálního humoru uvádí román *Otec Kondelík a ženich Vejvara* (1898), ve kterém se naplno rozvíjí Herrmannův vztah k „malému českému člověku“.⁸⁵

Na přelomu 19. a 20. století se vyostřily literární i politické sváry, laskavý humor byl proto upozaděn a více se objevovaly výsměšné texty, satiry a parodie. Stejně tak česká humoreska už nedosahovala takových kvalit, pro zaujetí čtenáře se musela přizpůsobovat novým literárním trendům. Skončilo tak zlaté období české humoresky. Znovu rozvíjet se začala v desátých letech nového století, zejména v tvorbě Jaroslav Haška (1883–1923).⁸⁶

---

⁸⁵ SKALIČKA, Jiří. *Humor a satira v literatuře 2. poloviny 19. století*. Olomouc: Univerzita Palackého, 1987, s. 47–48.

⁸⁶ PETRTYL, Josef. Doslov. In NOVOTNÝ, Miloslav (ed.). *České humoresky*. Praha: ELK, 1947, s. 203–204.

3. ŽIVOT A DÍLO KARLA TŮMY

V minulé kapitole jsme zjistili, že literární humor a satira v 19. století vznikaly v různých podobách a za různými účely. Často reagovaly na aktuální politickou či společenskou situaci, stejně tak se ale zaobíraly i běžnými lidskými problémy a sloužily tak k prostému pobavení čtenářů a vyplnění volného času. Jak už bylo nastíněno v úvodu, Tůmův cyklus *Z českých mlýnů* dle literární kritiky spadá převážně do druhé zmíněné kategorie. Než se pustím do jeho hlubší analýzy, bude ještě vhodné se seznámit s Tůmovým životem a jeho ostatním dílem. Díky tomu totiž následně lépe porozumíme některým znakům jeho vrcholné tvorby.

Karel Tůma se narodil 6. září 1843 v Praze. Své gymnaziální studium zahájil v Rychnově nad Kněžnou, následně v něm pokračoval v Hradci Králové a v Písku. Dále se pokusil navázat studiem na polytechnickém učení v Praze, brzy ho však zanechal a začal se věnovat žurnalistice. V roce 1862 vstoupil po boku Jana Nerudy do redakce *Národních listů*. Psal pro ně hlavně úvodníky a působil v nich v podstatě až do konce svého života. Roku 1865 se oženil s Marií Čelakovskou (1841–1892, dcera Františka Ladislava Čelakovského) a měl s ní čtyři syny, podruhé se oženil v roce 1895. Zemřel 9. května 1917 v Praze a pochován byl na Olšanských hřbitovech.⁸⁷

Tůma se velice zajímal o společenské a politické dění a sám do něj aktivně zasahoval. Jakožto redaktor *Národních listů* se podílel na jejich soudních sporech, roku 1868 byl dokonce odsouzen k tříletému vězení, po devatenácti měsících byl však díky amnestii propuštěn. Horlivě sympatizoval s mladočeskou stranou, přátelil se s jejími vůdčími osobnostmi, jako byl Julius Grégr (1831–1896), Josef Barák (1833–1883) nebo Karel Sladkovský (1823–1880). V 70. letech kandidoval za mladočechy do říšské rady a do českého zemského sněmu. Poslancem zemského sněmu byl zvolen v roce 1884 a působil v něm po dvě volební období do roku 1895. Byl známý jako impulzivní řečník, například ostře vystupoval v 90. letech v otázce punktací neboli česko-německého vyrovnání. Podílel se na založení mnoha politických a kulturních spolků.⁸⁸

Tůmovo literární dílo převážně souvisí s jeho novinářskou činností, zejména se v něm zamýšlí nad otázkou svobody. Psal pojednání o bojích států za svobodu a nezávislost (Belgie, Irsko, Spojené státy americké) a věnoval se státníkům, kteří stáli v čele těchto osvobozeneckých bojů

---

⁸⁷ HUSOVÁ, Marcela a PEŠAT, Zdeněk. Karel Tůma. In MERHAUT, Luboš (ed.). *Lexikon české literatury: osobnosti, díla, instituce*. sv. 4/I. 2008, s. 1037–1038.

⁸⁸ Tamtéž.

(George Washington, Giuseppe Garibaldi, Giuseppe Mazzini). Během pobytu ve vězení překládal básně maďarského revolučního básníka Sándora Petőfiho. Z českého prostředí se věnoval Karlu Havlíčku Borovskému. Napsal o něm rozsáhlou třídílnou monografii a Havlíčka v ní líčil především jako politika a novináře.⁸⁹ Havlíček byl celkově pro Tůmu velkým vzorem, jeho osoba se proto přímo objevuje i v některých humoreskách *Z českých mlýnů*.⁹⁰

Kromě *Národních listů* zveřejňoval Tůma své texty i v jiných novinách a časopisech. Zvláště spolupracoval s *Humoristickými listy*, do kterých přispíval již od roku 1861 pod pseudonymem Tóma ze Štípného nebo jen krátce Tóma či Štípný.⁹¹ Oblíbenými se staly jeho komentáře k aktuálnímu politickému dění, které byly později nazývány „Politika u džbánku“.⁹² Jan Neruda o Tůmovi v roce 1883 uvedl, že během těchto dvaadvaceti let pro ně již napsal asi na tisíc příspěvků.⁹³

3.1. Vznik cyklu *Z českých mlýnů*

V letech 1886–1888 Tůma sepsal první dva svazky s názvem *Z českých mlýnů*.⁹⁴ Dle vzpomínky jeho syna Ladislava (1876–1956, používal pseudonym Zevloun) neměl Tůma původně v plánu psát další pokračování. Tyto první dva díly ale sklidily u čtenářů velký úspěch a i kritika je přijala poměrně vřele.⁹⁵ Tůma byl dokonce některými čtenáři přímo vyzván, aby v této činnosti pokračoval. Rozhodl se proto připisovat další humoresky, což činil de facto až do své smrti.⁹⁶ Mezi lety 1892–1917 proto průběžně vyšlo ještě dalších šest svazků.⁹⁷

---

⁸⁹ HOMOLOVÁ, Květa (ed.). *Čeští spisovatelé 19. a počátku 20. století: slovníková příručka*. 3. vydání. Praha: Československý spisovatel, 1982, s. 307.

⁹⁰ Viz kapitola 4.6.6.

⁹¹ STREJČEK, Ferdinand. *Humorem k zdraví a síle národa: příspěvek k dějinám novočeského života kulturního a společenského*. Praha: F. Topič, 1936, s. 140.

⁹² VILÍMEK, Josef Richard. „Humoristické listy“. *Humoristické listy: Archiv českého rozmaru a vtípu*. 1887, roč. 29, č. 53, s. 492.

⁹³ [NERUDA, Jan]. [Karel Tůma]. *Humoristické listy: Archiv českého rozmaru a vtípu*. 1883, roč. 25, č. 25, s. 206.

⁹⁴ HUSOVÁ, Marcela a PEŠAT, Zdeněk. Karel Tůma. In MERHAUT, Luboš (ed.). *Lexikon české literatury: osobnosti, díla, instituce*. sv. 4/I. 2008, s. 1039.

⁹⁵ Ve stručnosti je většina dobových kritik hodnotila jako zábavné čtení, které díky své jednoduchosti dobře poslouží jako oddechová četba.

Viz:

M. *Z českých mlýnů*. *Literární listy*. 1886, roč. 7, č. 16–17, s. 264.

VYKOUKAL, František Vladimír. *Z českých mlýnů*. *Rozhledy literární: Listy věnované písemnictví českému i cizímu*. 1886, roč. 1, č. 6, s. 169–170.

ZKOUMAL, Miroslav. *Z českých mlýnů*. *Hlídky literární: zprávy apoštolátu tisku: příloha „Školy B. S. P.“*. 1887, roč. 4, č. 3, s. 85.

⁹⁶ ZEVLOUN [TŮMA Ladislav]. Týdenní táčky. *Národní listy*. 1917, roč. 57, č. 130, s. 2–3.

⁹⁷ HUSOVÁ, Marcela a PEŠAT, Zdeněk. Karel Tůma. In MERHAUT, Luboš (ed.). *Lexikon české literatury: osobnosti, díla, instituce*. sv. 4/I. 2008, s. 1039.

Humoresky byly určeny lidovým vrstvám společnosti, což se projevuje v jejich podobě a zejména v jejich jazyce.⁹⁸

Ladislav Tůma také dále uvádí, odkud jeho otec čerpal náměty pro humoresky. Během svých gymnaziálních studií totiž Karel Tůma jezdil na prázdniny ke svému strýci Václavovi, který byl mlynářem na Berounce v obci Zadní Třebaň. Zde pomáhal s mlynářskými pracemi a poznal tak fungování mlýna. Hlavně se ale potkal s mnoha krajánky,⁹⁹ vandrovníky a jinými lidmi, kteří mlýn navštívili. Ti pak ve mlýně obvykle vyprávěli své příhody a historky z cest, tropili také různé žerty a taškařice. Tůma si tyto zážitky zapamatoval a po letech se rozhodl na ně opět zavzpomínat tím, že je přenesl do literární podoby.¹⁰⁰ Tato informace je pro nás velice důležitá, protože díky ní víme, jakým způsobem Tůma ke psaní humoresek přistupoval, což se také projevilo na jejich formě.¹⁰¹

Celkem se tedy *Z českých mlýnů* skládá z osmi svazků, které dohromady obsahují necelá tři sta humoresek. Každý svazek obsahuje kolem pětatřiceti humoresek, délka jedné humoresky činí cca deset stran. Všechny svazky jsou navíc doplněny ilustracemi od karikaturisty Karla Ladislava Thumy (1853–1917). I po Tůmově smrti se cyklus *Z českých mlýnů* těšil značné oblibě, o čemž svědčí mnoho opakovaných vydání.¹⁰²

Rovněž vyšlo i několik výborů Tůmových humoresek, přičemž těmi v dnešní době nejrozšířenějšími jsou dva dvousvazkové výběry z počátku 90. let minulého století. Nejedná se však o výběry v pravém slova smyslu, protože v jednotlivých svazcích nejsou vybrány humoresky z celého cyklu *Z českých mlýnů*, nýbrž jenom z konkrétních dílů.¹⁰³ Ve výsledku se tak zaobírají ani ne polovinou z celkové Tůmovy humoristické tvorby. Zatím jediný opravdový výbor vyšel v roce 1948 pod vedením Františka Sekaniny.¹⁰⁴

---

⁹⁸ Viz kapitola 4.4.

⁹⁹ Krajánek je označení pro mlynářského čeledína, který putoval krajem od mlýna k mlýnu. Viz kapitola: 4.5.5.

¹⁰⁰ HUSOVÁ, Marcela a PEŠAT, Zdeněk. Karel Tůma. In MERHAUT, Luboš (ed.). *Lexikon české literatury: osobnosti, díla, instituce*. sv. 4/I. 2008, s. 1039.

¹⁰¹ Viz kapitola 4.1.

¹⁰² Druhé vydání prvních dvou dílů vyšlo již v 90. letech 19. století. V prvních třech desetiletích 20. století nepravidelně vycházela nová vydání jednotlivých dílů. K souhrnnému vydání všech dílů došlo v letech 1922, 1931–1932 a především v letech 1941–1942. Toto souhrnné vydání z období protektorátu představuje zřejmě nejrozšířenější vydání *Z českých mlýnů*. Výše nákladu, jež je uvedena v tiráži jednotlivých svazků tohoto vydání, se pohybuje v rozmezí dvaceti až třiceti tisíc kusů.

¹⁰³ TŮMA, Karel. *Z českých mlýnů: humoresky. [1]*. Praha: Grafické a tiskové studio, 1991. (1. polovina výboru z I. dílu); TŮMA, Karel. *Z českých mlýnů: humoresky. [2]*. Praha: Grafické a tiskové studio, 1992. (2. polovina výboru z I. dílu); TŮMA, Karel. *Z českých mlýnů: humoresky. [Díl] 1*. České Budějovice: Nakladatelství Jihočeských tiskáren, 1991. (výbor z VIII. dílu); TŮMA, Karel. *Z českých mlýnů: humoresky. [Díl] 2*. České Budějovice: Nakladatelství Jihočeských tiskáren, 1992. (výbor z III. dílu).

¹⁰⁴ TŮMA, Karel. *Z českých mlýnů: Výbor z nejlepších humoresek*. Praha: Josef Richard Vilímek, 1948.

Za zmínku ještě stojí fakt, že Tůmovou tvorbou se inspiroval i jeho syn Vratislav (1874–1949), který mezi lety 1908–1909 vydal tři svazky pivovarských humoresek (vyšly pod souhrnným názvem *Kde se pivo vaří*).¹⁰⁵ Je zajímavé, že se Tůma nejvíce proslavil právě jako autor humoresek z mlynářského prostředí, protože ve srovnání s jeho významnou činností politickou a novinářskou to pro něj byla spíše vedlejší aktivita.

---

¹⁰⁵ HUSOVÁ, Marcela a PEŠAT, Zdeněk. Karel Tůma. In MERHAUT, Luboš (ed.). *Lexikon české literatury: osobnosti, díla, instituce*. sv. 4/I. 2008, s. 1037–1038.

4. ANALÝZA CYKLU Z ČESKÝCH MLÝNŮ

Nyní můžeme přistoupit k samotné analýze cyklu *Z českých mlýnů*. Moje metoda, jak již bylo nastíněno v úvodu, spočívá v rozboru jeho jednotlivých literárních prvků. Těmi jsou prostředí, kompozice, vypravěč, jazyk, postavy a zápletky. Skrze jejich detailní rozbor můžeme totiž popsat konkrétní skutečnosti, které ovlivňují celkovou zábavnost *Z českých mlýnů*.

Míra humornosti *Z českých mlýnů* (a obecně jakéhokoliv textu) je však vysoce závislá na konkrétním čtenáři. Proto *Z českých mlýnů* hodnotím spíše z toho hlediska, jak moc jsou samotné humoresky „triviální“, jak tvrdí Josef Hrabák.¹⁰⁶ Na tuto „trivialitu“ je třeba se zaměřit už vzhledem k tomu, že Tůma humoresek napsal téměř tři sta. Jejich případná jednotvárnost by tedy měla významný vliv na to, nakolik by čtenáři připadaly vtipné.

Dále budu soubor *Z českých mlýnů* posuzovat podle toho, nakolik je jeho humor v souladu s etikou. Při zkoumání postav a zápletek totiž narazíme na případy, kdy je komika humoresek založena na nemorálním jednání, jakým je diskriminace, vyzdvihovávání neřestí nebo poškozování nevinných osob. Komičnost tohoto typu humoru je tedy poměrně sporná a opět závisí na konkrétním čtenáři, respektive na jeho osobní morálce. Zároveň však budu zohledňovat dobový kontext, ve kterém byly tyto humoresky napsány a jakým čtenářům byly s největší pravděpodobností určeny.

Při analýze pracuji výhradně s díly *Z českých mlýnů* vydanými před druhou světovou válkou. Ačkoliv souhrnné vydání všech dílů z období protektorátu představuje v dnešní době zřejmě stále nejrozšířenější, a tedy i nejlépe dostupné vydání jednotlivých dílů,¹⁰⁷ došlo v něm kvůli dobové politické situaci k mnoha cenzurním zásahům.¹⁰⁸

4.1. Prostor

V kapitole o vzniku *Z českých mlýnů* jsme již zjistili, že se Tůma při psaní humoresek inspiroval svými prázdninovými pobyty u strýce ve mlýně, na které s radostí vzpomínal. Tůma svůj vztah k mlynářskému prostředí vyjádřil v deklamovance *Ve mlýně*,¹⁰⁹ kterou zařadil na konec čtvrtého dílu *Z českých mlýnů*. Líčí v ní mlýn jako místo, které dokáže člověka rozveselit a pomůže mu zapomenout na jeho aktuální problémy:

---

¹⁰⁶ HRABÁK, Josef. *Od laciného optimismu k hororu: k historii a patologii dvou odvětví literárního braku*. Praha: Melantrich, 1989, s. 61.

¹⁰⁷ Viz poznámka pod čarou č. 100.

¹⁰⁸ Viz kapitola 4.5.7.

¹⁰⁹ TŮMA, Karel. *Z českých mlýnů: humoresky. Díl IV. 5.* vydání. Praha: Josef Richard Vilímek, 1922, s. 379–383.

„Když Vás tak dopálí ten svět,
že z kůže chcete vylézt,
jen do mlejna si jděte! –
Tam přece život kýs a ruch,
až člověka přechází sluch:
tam jistě okřejete!“¹¹⁰

Tůmovi tedy při psaní humoresek šlo zejména o idylické zachycení starosvětského života v českých mlýnech. Ten se vyznačoval tím, že ve mlýně se kromě mlynáře, jeho rodiny a stálých zaměstnanců běžně vyskytovali i krajánci či jiní přechodní hosté. Během večera se pak všichni scházeli v šalandě, což byla větší místnost, která sloužila k odpočinku, stravování a noclehu pracovníků. V šalandě si pak sdělovali novinky ze světa nebo vlastní zážitky z cest. Právě tento akt scházení se a vzájemného vyprávění byl pro Tůmu velice důležitou skutečností a zakládá na ní děj většiny svých humoresek.

Prostředí venkovského mlýna má být tedy hlavním pojítkem Tůmových textů. Je ale potřeba říct, že žádná humoreska nevyužívá ve své zápletce samotného fungování mlýna nebo specifických mlynářského řemesla. Na tento fakt poukazuje i Josef Brambora, který píše, že „z opravdové práce mlynářů, z jejich vlastního zaměstnání, nepozná tu čtenář téměř nic mimo několik dokladů terminologie“.¹¹¹

Výjimkou může být snad jen humoreska *Obrácený lub a učená veverka*.¹¹² První část její zápletky pracuje s faktem, že při mletí obilí zůstávala za lubem¹¹³ část mouky, kterou zákazník nevidí, a mlynář si ji tedy po semletí mohl nechat pro sebe.¹¹⁴ V této humoresce si byl zákazník¹¹⁵ této skutečnosti vědom a nechtěl být ani o tuto část mouky ochuzen. Proto při mletí bušil do lubu klackem, aby se v něm mouka nezachycovala. Výsledkem ale bylo, že se lub rozpadl a zákazníkovo obilí pak začalo nekontrolovaně létat po mlýnici.

Jedinou částí mlýna, se kterou se čtenář v humoreskách více seznámí, je již zmíněná šalanda. V ní se postavy scházejí, debatují mezi sebou a také v ní vykládají ostatním své zážitky

---

¹¹⁰ Tamtéž, s. 379.

¹¹¹ BRAMBORA, Josef. Minulostní humor. *Lidové noviny*. 1949, roč. 57, č. 25, s. 6.

¹¹² TŮMA, Karel. *Z českých mlýnů: humoresky. Díl IV. 5.* vydání. Praha: Josef Richard Vilímek, 1922, s. 131–141.

¹¹³ Lub je dřevěný kryt mlýnských kamenů. Více o lubu a obecně o mlynářské terminologii viz TĚŠITELOVÁ, Marie. Slovník starých českých mlýnů. *Naše řeč*. 1963, roč. XLVI, s. 188.

¹¹⁴ Odtud proto pochází rčení „mít za lubem“.

¹¹⁵ Zákazníkem je v této humoresce Žid. Tato skutečnost, vzhledem k Tůmově poměrně silnému antisemitskému postoji, vysvětluje, proč se v této humoresce chová takto hamižně a proč se mu následně stane neštěstí. Více o Židech v cyklu *Z českých mlýnů* viz kapitola 4.5.8.

a příhody. I ve vlastním vyprávění samotných postav se blíže setkáme pouze s prostorem šalandy, pokud jimi vykládaný příběh vůbec s prostředím mlýna souvisí.

Tůma si tedy nezvolil mlýn jako výchozí prostředí kvůli jeho technickým specifitám, kterých by využíval pro děj humoresek. Kromě nostalgických důvodů si ho vybral právě kvůli již zmíněnému aktu scházení se, vzájemné konverzaci a vyprávění si. Mlýn má představovat symbol venkovské soudržnosti, která ale v širším smyslu vyjadřuje i pospolitost celého českého národa. Prostředí mlýna tedy Tůma využívá i k povzbuzení vlasteneckého smýšlení čtenářů, což se především projevuje v charakteristice postavy mlynáře.¹¹⁶

Jak jsem již naznačil výše, samotná vyprávění s prostředím mlýna hlouběji vůbec nesouvisí. Stejně tak děj humoresky jen zřídka závisí na tom, zdali jeho vypravěč či hlavní aktér je nějakým způsobem spjatý s prostředím mlýna. Velká většina humoresek by se tedy mohla odehrávat ve zcela jiném prostředí a na jejich vyznění by se nic nezměnilo. Na tuto skutečnost velice trefně poukazuje dobová recenze z časopisu *Vlast'*,¹¹⁷ ve které mimo jiné stojí: „Potkali jsme mnohé staré své známé: faráře, lesníky, správce, hajné, rybáře, atd. atd. vesměs převlečené za mlynáře – čili jinak řečeno, humoresky ze života lesnického, rybářského, rolnického atd. převedeny jsou tu prostým mutatis mutandis na život mlynářský. Mnohá anekdota neb humoreska pouze se ve mlýně vypravuje, a to jest celá její zásluha, proč dostala se do sbírky; vůbec assentováno tu v říši humoresek s velikou pilností, a kde to bylo jen poněkud lze, převlékaly se humoresky hned do mlynářského kabátu.“¹¹⁸

Příkladem této „univerzálnosti“ *Z českých mlýnů* může být humoreska *Jak si pan otec Sejkora vyšel na kance*.¹¹⁹ V ní nebojácný mlynář Sejkora vypráví v hospodě při vepřových hodech o tom, jak měl kdysi při honu na kance poprvé v životě strach. Děj jeho historky se odehrává zcela v prostředí obory. Humoreska tedy s prostředím mlýna souvisí pouze tím, že Sejkora je mlynářem. Sejkorova příslušnost k mlynářskému řemeslu ale nemá žádný vliv na podobu humoresky.

Ani samotné činnosti spjaté se zajištěním chodu mlýna se v humoreskách téměř vůbec neobjevují. Pokud náhodou ano, tak jsou zmíněny pouze letmo. Významněji je nějaká práce ve

---

¹¹⁶ Viz kapitola 4.5.1.

¹¹⁷ SKŘIVAN, Pavel. Procházky literaturou humoristickou. *Vlast': časopis pro poučení a zábavu*. 1887, roč. 3, č. 12, s. 858–860. Jedná se o nejkritičtější dobovou recenzi.

¹¹⁸ Tamtéž, s. 859.

¹¹⁹ TŮMA, Karel *Z českých mlýnů: humoresky. Díl I. 4.* vydání. Praha: Josef Richard Vilímek, [1917?], s. 134–139.

mlýně využita snad pouze v jediné humoresce, která nese název *Povedený Petříček*.¹²⁰ V ní mají mládek¹²¹ a stupař¹²² za úkol naplnit dvacet pytlů otrubami. Jim se však do této práce nechce, protože mají v plánu jít k muzice. Uprosí tedy práška,¹²³ aby tuto práci udělal za ně. Když se vrátí z muziky, tak ale zjistí, že prášek naplnil pouze jeden pytel a ten dal do ostatních devatenácti pytlů (splnil tedy doslovné zadání, že má nacpat otruby do dvaceti pytlů), takže tu práci stejně museli udělat. Z této humoresky může mít tedy čtenář navíc pocit, že když bylo zapotřebí ve mlýně udělat nějakou práci, tak se do ní nikomu nechtělo nebo ji jenom vychytrale odbyl.

V některých humoreskách je zároveň velmi akcentována ona nostalgie, se kterou Tůma vzpomíná na prostředí starosvětských mlýnů. Tůma si někdy v úvodu posteskuje, že mlýny už nejsou to, co bývaly za jeho mladých let. Nejde mu ale pouze o jejich vzhled a fungování, ale právě o jejich vnitřní život. Příkladem může být úvod humoresky *Dobrý nápad lepší než poslední vůle*,¹²⁴ která nese podtitul *Obrázek ze starého mlýna*:

„Jak se časy mění a ty naše milé Čechy s nimi! Putujeme z kraje do kraje, od dědin k městu a nechme si vyprávět od starých pamětníků, jak to zde vypadalo a bývalo za jejich mládí před padesáti, šedesáti lety! Jak se tehda žilo a jak se to všechno změnilo! A uslyšíte snad všude své divy. Všechno zjinačeno k nepoznání... Jiné mlejny a jiné hospody, jiná řemesla a jiné živnosti, jiné statky a jiné chatky, cesty i mosty, lidé i židé.

Vzácný věru koutek, kde najdete ještě krom kostelíka starý český mlýn nebo starou zájezdní českou hospodu v původní jejich starodávné podobě. Ale i to jen po zevnějšku. Život v nich už je dávno zcela jiný, nový, jako ten nábytek, jako to náradí a náčiní, z něhož zbyla leda nějaká důkladná truhla, nějaká ta staromódní vykládaná skříň, vyřezávaná židle, větší cínová konvice, začouzený obraz, nebo broušená ‚památná‘ sklenice.“¹²⁵

Povšimněme si ale, že v této ukázce Tůma nezmiňuje pouze český mlýn, ale i českou hospodu. Hospoda je v humoreskách také velice častým a důležitým prostředím, protože stejně jako mlýn umožňuje vzájemné scházení se a konverzování. V tomto smyslu je hospoda snad tím nejtypičtějším lidovým prostředím, které splňuje tento účel. Hospoda navíc nabízí mnohem

---

¹²⁰ TŮMA, Karel. *Z českých mlýnů: humoresky. Díl II. 5.* vydání. Praha: Josef Richard Vilímek, [1922?], s. 332–339.

¹²¹ Mládek je označení pro mladšího či méně zkušeného mlynářského čeledína. Viz kapitola 4.5.3.

¹²² Stupař je označení pro pracovníka obsluhujícího stoupu, což byl stroj na drcení obilí.

¹²³ Prášek je označení pro velmi mladého mlynářského učedníka, jehož hlavní prací bylo smetání mlýnského prachu. Viz kapitola 4.5.4.

¹²⁴ TŮMA, Karel. *Z českých mlýnů: humoresky. Díl V.* Praha: Josef Richard Vilímek, 1922, s. 176–183.

¹²⁵ Tamtéž, s. 176–177.

větší množství motivů, které mohou být využity pro vybudování humorné zápletky. Jsou jimi například alkohol a s ním související opilost, hazardní hry, sázení se a podobně.¹²⁶

Kromě mlýna, hospody a obecně vesnického prostředí využívá Tůma i některé přírodní lokality. Ty už nebývají tolik obvyklé, často se objevují jenom jako součást vyprávění postav. Zřejmě nejčastějším prvkem prostředí je v tomto ohledu řeka či potok. Je tomu proto, že Tůma při psaní humoresek pracoval výhradně s vodními mlýny,¹²⁷ a mohl proto kdykoliv využít vodní tok jako prostředek zápletky.

Mlýn a hospoda jsou tedy základními lokalitami humoresek. Ale vzhledem k tomu, že s mlýnem Tůma pracuje víceméně stejně jako s hospodou, tak mezi nimi není žádného většího rozdílu. Humoresky jsou proto z hlediska svých lokalit velice jednotvárné. Čtenář navíc může po přečtení několika humoresek nabýt dojmu, že v mlýnech se dříve pouze tlachalo a všechna práce se udělala sama.

4.2. Kompozice

Kompozice humoresek neboli způsob, jakým je text členěn a v jakém sledu se čtenář seznamuje s jeho dějem, nemá sice obvykle přímý vliv na jejich vtípnost. Přesto ale k jejich humornému vyznění přispívá, což si následně předvedeme na konkrétních příkladech.

Nejprve je však třeba zdůraznit to, co již bylo částečně zmíněno v předchozí kapitole. Tůmovy humoresky jsou založené především na konverzaci samotných postav a na jejich vyprávění. Kromě promluv jednotlivých postav se v humoreskách ale setkáme i s objektivním vyprávěním vypravěče ve třetí osobě.¹²⁸ Jeho úkolem je obvykle „pouze“ představit čtenáři postavy a případně drobně komentovat jejich konverzaci. V některých humoreskách však bývá úloha vypravěče o dost větší. Jeho komentáře bývají obsáhlejší, nebo dokonce sám sděluje celý děj humoresky. Kompozice humoresek tedy závisí hlavně na vztahu mezi pásmem vypravěče a pásmem samotných postav.

---

¹²⁶ Viz kapitola 4.6.1.

¹²⁷ Vodní mlýny byly také v Čechách mnohem častější než mlýny větrné. Viz TĚŠITELOVÁ, Marie. Slovník starých českých mlýnů. *Naše řeč*. 1963, roč. XLVI, s. 185–193.

¹²⁸ Tento typ vyprávění dále v práci označuji (pokud není uvedeno jinak) pouze jako vyprávění vypravěče. Srov. DOLEŽEL, Lubomír. *Narativní způsoby v české literatuře*. 2. vydání. Příbram: Pistorius & Olšanská, 2014, s. 17.

4.2.1. Retrospektivní a rámcová kompozice

Jako první si zaměříme na retrospektivní kompozici humoresek. Ta je totiž svojí podstatou nejvhodnějším typem kompozice pro líčení vzájemného vyprávění postav. Proto se s ní také v humoreskách setkáme nejčastěji.

Nejobecnější typ této kompozice představují humoresky, jejichž hlavní děj vychází z retrospektivního vyprávění jedné z postav. V těchto případech je úlohou vypravěče vytvoření rámce, ve kterém se toto vyprávění bude odehrávat.¹²⁹ V praxi to znamená, že vypravěč v úvodu humoresky představí postavy a objasní situaci, ve které se postavy sešly. Poté mezi sebou nechá postavy konverzovat. V této konverzaci postavy narazí na téma, které jednu z nich přiměje povídat o nějakém svém osobní zážitku nebo příhodě, jež se vztahuje k právě diskutovanému tématu. Poté následuje samotné retrospektivní vyprávění jedné z postav. Toto vyprávění obvykle obsahuje přímou i nepřímou řeč. Po skončení její historky dochází zpravidla i ke konci samotné humoresky.

K ilustraci této základní kompozice může posloužit humoreska s názvem *Pro harmoniku*.¹³⁰ V ní se na lavici před mlýnem sejde několik letních hostů, aby si popovídali s moudrým stárkem¹³¹ Kobzou. Přes debatu o cínových korbelech se dostanou k tématu životní smůly. Vyplave na povrch, že Kobzovou životní smůlou byla tahací harmonika. Kobza následně ostatním zevrubně vypráví o tom, co všechno s tahací harmonikou ve svém životě zažil. Posledními slovy jeho vyprávění končí i celá humoreska.

V takto komponovaných humoreskách je obvyklé, že jejich humor je založený na sebeironickém postoji vyprávějící postavy. Dané postavě nedělá problém sdílet příběh, který ji učiní před ostatními postavami směšnou, postava si dokonce chce trochu dělat legraci sama ze sebe. Zároveň ostatní postavy nereagují na její historku posměchem nebo odsouzením, ale naopak mile a se soucitem. Humoreska má totiž navozovat atmosféru přátelského kolektivu, ve kterém vzájemné konverzování slouží k vyplnění volného času a relaxaci. Tato laskavá podoba humoru může připomínat humoresky Františka Jaromíra Rubeše nebo Tůmova současníka Svatopluka Čecha.

---

¹²⁹ Jedná se jenom o náznak rámce, který není graficky oddělen od zbylého textu a ani se neliší stylem výpovědi. Jeho úlohou je pouze stručné uvození hlavního vyprávění. Srov. HODROVÁ, Daniela a kol. *...na okraji chaosu: poetika literárního díla 20. století*. Praha: Torst, 2001. s. 436.

¹³⁰ TŮMA, Karel. *Z českých mlýnů: humoresky. Díl VIII*. 2. vydání. Praha: Josef Richard Vilímek, 1922. s. 206–220.

¹³¹ Stárek je označení pro staršího či zkušenějšího mlynářského čeledína. Viz kapitola 4.5.3.

Nutné je také dodat, že v mnoha humoreskách nevypráví pouze jedna osoba a není tedy vyprávěn pouze jeden příběh. Tyto humoresky jsou často založené na tom, že na převyprávěný příběh potřebuje zareagovat svým vyprávěním jiná postava, protože svoji příhodu považuje za povedenější a chce se tedy před ostatními posluchači také předvést. Obvykle si ale opět chtějí postavy svým vyprávěním dělat legraci samy ze sebe. V těchto humoreskách se proto jedná v podstatě o to, která postava se dokáže více zesměšnit.

Například v humoresce *Jak kdo kdy lítal!*¹³² nejprve stárek hovoří o tom, jak v mládí málem zemřel, když „letěl“ z větve borovice. Na stárka naváže sekerník, který vypráví, jak on pro změnu „letěl“ na dno studny. Humoresku zakončuje svým vyprávěním krajánek. Ten vypráví o tom, jak „letěl“ z jedné vesnice, protože v ní pomlouval její obyvatele v domnění, že se nachází v jiné vesnici.

4.2.2. Pásmová kompozice

Více ojedinelé jsou humoresky, ve kterých jsou míra vyprávění vypravěče a míra vyprávění postav víceméně vyrovnané. Podoba jejich kompozice je obvykle taková, že vypravěč sděluje příběh určité postavy. Tato nebo jiná postava poté přeruší vypravěče svým vlastním vyprávěním. Po skončení jejího vyprávění dopoví vypravěč příběh dané postavy. Čtenář se tedy pohybuje mezi dvěma pásmo vyprávění, čte dva samostatné, rozsahem přibližně stejné příběhy. Kompozici tohoto typu bych proto označil jako pásmovou.¹³³

Pásmovou kompozice je možné velice dobře demonstrovat na humoresce *Jak pan otec Holeček panímámě vymet' pec.*¹³⁴ V ní nejprve vypravěč líčí povahu mlynáře Holečka. Holeček je známý tím, že se dokáže velice rychle s každým zapovídat a v důsledku toho zapomene na vše, co se děje ve mlýně. Jednoho dne se chystá Holečkova žena péct chleba. Musí však najednou naléhavě odejít do jiné vesnice. Požádá proto Holečka, aby vymetl pec a vsadil do ní bochníky chleba. Holeček jí to odsouhlasí, brzy nato se však zapovídá s kolemjdoucím hrnčířem Adamem. Nyní děj přechází do pásma vyprávění Adama. Ten Holečkovi vypráví poměrně zajímavý příběh o tom, jak by poslán opravovat kamna do kláštera barnabitek. Tento řád se v Adamově vyprávění vyznačuje tím, že jeho řeholnice nesmějí za celý život spatřit žádného muže. Adam tedy vypráví, co při této službě v klášteře zažil. Po skončení Adamova vyprávění opět pokračuje vypravěč. Holeček si najednou vzpomene, co měl udělat za práci a začne

¹³² TŮMA, Karel. *Z českých mlýnů: humoresky. Díl VI. 2.* vydání. Praha: Josef Richard Vilímek, 1922, s. 138–148.

¹³³ Srov. HODROVÁ, Daniela a kol. *...na okraji chaosu: poetika literárního díla 20. století.* Praha: Torst, 2001, s. 408–424.

¹³⁴ TŮMA, Karel. *Z českých mlýnů: humoresky. Díl IV. 5.* vydání. Praha: Josef Richard Vilímek, 1922, s. 71–80.

pometlem vymetat popel z pece. Jelikož to ale dělá ve spěchu, tak si nevšimne, že v peci už jsou připravené bochníky na pečení a zničí proto několik bochníků. Holečkova žena se totiž během Adamova vyprávění stihla vrátit, a když viděla, jak je Holeček zaposlouchaný, tak si pec vymetla sama a připravila do ní bochníky na pečení.

Na této humoresce je také zajímavé to, že využívá samotné činnosti vyprávění jako prostředku pro vybudování zápletky. Pokud by se totiž Holeček nezapovídal s Adamem a nenechal se strhnout jeho historkou, nemuselo by následně dojít k nehodě se zničenými chleby. Pointa vyprávění v pásmu vypravěče je tedy závislá na existenci pásma postavy, mezi oběma pásmy existuje kauzální vztah. Díky této relativně sofistikované zápletce a neobvyklé kompozici patří humoreska *Jak pan otec Holeček panímámě vymet' pec* mezi Tůmovy nejzajímavější humoresky.

4.2.3. Lineární kompozice

Klasická kompozice lineárního vyprávění vypravěče s chronologickým plynutím času je v Tůmových humoreskách poměrně vzácná, i přesto na ni ale můžeme několikrát narazit. Tato kompozice umožňuje především větší vyniknutí samotného vypravěče, dovoluje mu více děj komentovat a zasahovat do něj. O těchto možnostech vypravěče však více pojednám v následující kapitole.

Jako příklad této kompozice bych uvedl humoresku *Šikovnost žádné čáry*.¹³⁵ Vypráví se v ní o vandrujícím krajánkovi Peckovi, který dostane během cesty hlad. Ačkoliv u sebe nemá mnoho peněz, rozhodne se zajít do hospody na jitřnicové hody. V hospodě potká svého kamaráda krajánka Vosyku. Oba krajánci se následně v domnění, že ten druhý má u sebe dostatek peněz, rozhodnou pořádně najíst a zapít vzájemné shledání. Když poté zjistí, že nemají na zaplacení útraty, Vosyka se vsadí s jedním konšelem, že dokáže nad svíčkou rozdrtit jeho zlatku. Konšel mu tedy zlatku dá a Vosyka ji položí nad svíčku na talířek. Poté si nechá od číšnice vypočíst útratu. Ta činí za oba krajánky celou zlatku, čímž Vosyka zlatku rozdrtil a sázku vyhrál. Za povšimnutí opět stojí fakt, že jelikož se celý děj odehrává pouze v hospodě, tak jediným pojítkem s mlynářským prostředím je přítomnost dvou krajánků.

Kompozice humoresek tedy rozhodně není vždycky stejná, jak by se mohlo na první pohled zdát. Naopak je možné nalézt i poměrně sofistikované kompoziční principy, které nebývají pro žánr humoresky typické. V tomto ohledy tedy cyklus *Z českých mlýnů* rozhodně není

---

¹³⁵ TŮMA, Karel. *Z českých mlýnů: humoresky. Díl V*. Praha: Josef Richard Vilímek, 1922, s. 9–20.

jednotvárný. Navíc může i samotná kompozice humoresky přispívat k jejímu humornému vyznění.

4.3. Vypravěč

V této kapitole bych chtěl podrobněji pojednat o funkci vypravěče. Jeho role je sice v humoreskách spíše upozaděna a více prostoru se dostává vyprávění samotných postav, i přesto má však vypravěč poměrně zásadní podíl na celkové podobě humoresek.

4.3.1. Er-forma

Hlavní faktor, který určuje podobu Tůmova vypravěče, je míra kontaktu se čtenářem. Ta je závislá na kompozici dané humoresky. Pokud je humoreska založená výhradně na konverzaci postav a jejich vyprávění, tak většinou vypravěč se čtenářem vůbec kontakt nenavazuje. Vypravěčova role v humoresce se v tomto případě omezuje pouze na poměrně strohý úvodní popis lokality a hlavních postav, který vypravěč provádí v er-formě. Po tomto úvodu následují vzájemné dialogy postav a s vypravěčem se již v humoresce nesetkáme. Humor tedy v těchto humoreskách závisí pouze na promluvách postav. V praxi vypravěčův úvodní vstup vypadá kupříkladu takto:

„Na ‚Červeném mlýně‘ bylo právě po posvícenském obědě. Námahou všecka určená panímaminka si konečně mohla spokojeně usednout ke stolu po boku pana otce Bulaty, který si neméně spokojeně nacıpával svou do hněda zakouřenou sváteční ‚meršánku‘; také ostatní mužští si zapalovali, zatím co prášek pilně doléval sklenice.“¹³⁶

Někdy se však Tůma snaží tento úvod udělat pro čtenáře poutavější, a proto si z postav při jejich popisu dělá trochu legraci. Většinou naráží na jejich tělesné „vady“ (nadváha, příliš malá či příliš velká výška, plešatost...) nebo na jejich záliby a zlozvyky. V těchto případech však vypravěč hovoří v ich-formě, stále ale stojí mimo fikční svět humoresky. Příkladem může být humoreska *Alchymisté*,¹³⁷ ve které si vypravěč v úvodu utahuje z postavy doktora Trnky. Poukazuje na jeho smůlu v aktuální partii kulečníku a na jeho obezitu, kvůli které se mu právě v kulečníku příliš nedaří:

„V pěkné zahradě pěkný kulečník, teplý letní večer, studené, dobré pivo a k tomu veselá společnost – inu, to je ňáké vyrazeníčko, lepší než vejražek.

---

¹³⁶ Úvod humoresky *Strašidlo na pile*. TŮMA, Karel *Z českých mlýnů: humoresky. Díl I.* 4. vydání. Praha: Josef Richard Vilímek, [1917?], s. 42.

¹³⁷ TŮMA, Karel. *Z českých mlýnů: humoresky. Díl II.* 5. vydání. Praha: Josef Richard Vilímek, [1922?], s. 43–50.

A to všechno bylo pohromadě v Sázavském mlýně u Čermáků na svatého Petra a Pavla roku – eh, na tom vlastně nezáleží. Můžete si tedy pomyslet, jak se to koulelo! Řeknu jen tolik, že starý doktor Trnka z Prahy, vlastní strýc páně otcův, který nikdy nehrál v kuželky o peníze, nýbrž vždycky ‚jen o čest‘, dnes udělal výminku a šťastně už prohrál za odpůldne ‚celý Majlont‘, totiž – 58 krejcarů, což jej tak dohřálo, že nechtěl a nechtěl ulevit, dokud zase všechno nedostane zpátky a kdyby měl hrát do půl noci. Následkem toho zmeškal ku všeobecné radosti zábavní vlak, svlékl si kabát a odepjal kravatu. Škoda jen, že nemohl také to břicho odepnout, které mu mrška kazilo každý pěkný hod, tak že se obyčejně místo na roh dostal na pudla, nebo jen s bídou na ‚fanynku‘.¹³⁸

Jak můžeme vidět, vypravěčův humor vůči postavě je velice milý, není v něm žádná jízlivost nebo ironie. Stejně tak je dobré si povšimnout, že si vypravěč nedělá legraci pouze z postavy, ale trochu i sám ze sebe. Tím mám na mysli první větu druhého odstavce, ve které vypravěč dává najevo, že si není vědom roku, ve kterém k událostem popisovaných v humoresce došlo. Ve vyprávění se objevují i aluze na mluvenost a proces vyprávění, díky čemuž vyznívá autentičtěji (např. výrazy ‚inu‘, ‚eh‘ nebo ‚řeknu‘).

4.3.2. Du-forma

O něco méně obvyklý, avšak o to zajímavější, je úvodní popis, ve kterém se vypravěč přímo obrací ke čtenáři a pokouší se o co nejtěsnější kontakt s ním. Vypravěč v tomto případě svůj popis stylizuje tak, jako kdyby se čtenářem skutečně seděl u jednoho stolu v nějaké šalandě nebo hospodě. Vypravěč proto pro lepší stylizaci přechází do du-formy.

Obvykle se vypravěč nejprve čtenáře táže, zdali je obeznámen s nějakou skutečností (lokalita, postava, příhoda). Od čtenáře jakoby obdrží zápornou odpověď, což poskytne vypravěči záminku k tomu, aby o dané skutečnosti začal vyprávět. Zároveň si dělá legraci z čtenářovy neznalosti. Tento humor vyznívá obvykle o trochu více povýšeně než při vypravěčově popisu postav, protože vychází z vypravěčovy vědomé převahy nad čtenářem. Přesto se ale vypravěč stále snaží být poměrně laskavý. Spíše dává najevo, že ho trochu mrzí, že čtenář také nemá tuto znalost, což je opět projev Tůmovy nostalgie. Na druhou stranu je ale vypravěč rád, že může čtenáře s něčím seznámit, připadá si totiž důležitě. Při popisu lokalit proto vypravěč například předstírá, že čtenáře skutečně daným místem provází, upozorňuje ho na věci, které může znát jenom skutečný znalec daného místa a podobně. Tento typ vyprávění představuje nejhumornější

---

¹³⁸ Tamtéž, s. 43–44.

podobu vypravěče, se kterou se můžeme v humoreskách setkat. Příkladem tohoto úvodu může být začátek humoresky *Jako máslo!*¹³⁹:

„Nezavál vás jaktěživ vítr do ‚myší díry‘ pod Litickou skalou? Vidím vám na nose, že nezavál, a to je – škoda! To už jste potom taky svatě neznali ani nebožtíka litického pana otce Vohryzku, ani jeho neodlučitelného kamaráda, starého krajánka Sochůrka; a to je teprve škoda!!

Tedy abyste se vyznali nejdříve aspoň v krajině! Jak a kudy teče Divoká Orlice s hor do Labe, má vědět podle učební osnovy pro obecné školy každý žák třetí třídy; že pak se nad ní vypíná takhle stranou od Kostelce jako od Vamberka starý, na maděru rozbitý hrad Potštýn, ke kterému vede křížová cesta s umučenými obrazy a pod kterým Dr. Antonín Frič nasadil neplechu lososí – poví vám zase každý druhý Pražák ‚lepší třídy‘. Zbývá mi tedy vlastně jen vypáčit vás ještě z potštýnské hospody a popachtiti se s vámi přes pořádný kopec a les, s kterého vyvalíte oči na divoko rozervanou, železnicí a Orlicí prolomenou kotlinu, uprostřed níž, jako sova z nudlí kouká skála s rozmaděrovaným hradem – Litickým. Pod tou skalou při samé vodě tulí se pak šindelem krytý mlýn nebožtíka pana otce Vohryzky, a kousíček opodál ve skále ona znamenitá ‚myší díra‘, totiž skutečná díra, jen že by jí pohodlně prolezla německá myš, třeba jako – Bismark veliká!“¹⁴⁰

Svým úzkým kontaktem se čtenářem tento styl vypravěčova úvodu připomíná publicistický žánr fejeton. V tom můžeme vidět provázanost s Tůmovou velice aktivní novinářskou činností. Také je teoreticky možné, že měl na Tůmu v tomto smyslu vliv i jeho dlouholetý přítel Jan Neruda, který je považován za jednoho z nejvýznamnějších autorů tohoto žánru u nás.¹⁴¹

V této ukázce také stojí za zmínku poměrně povedený vtip s dvojitým významem slova „třída“. Zejména zajímavé je však přirovnání velikosti díry k německé myši (potkanovi), současně k Ottu von Bismarckovi. Tomuto typu humoru, založenému na odporu k Němcům, se budu detailněji věnovat v jedné z následujících kapitol.¹⁴²

Kromě úvodu se v této humoresce můžeme s vypravěčovým užším kontaktem se čtenářem setkat i v jejím průběhu, protože v ní nedochází k vyprávění konkrétní postavy a humoreska je tedy celá vyprávěná pouze vypravěčem. Následný kontakt se čtenářem už není tak výrazný, jako tomu je v úvodu. Opět se ale vypravěč snaží dát čtenáři najevo, že dané lokality a postavy

---

¹³⁹ TŮMA, Karel. *Z českých mlýnů: humoresky. Díl III. 5.* vydání. Praha: Josef Richard Vilímek, 1922, s. 251–260.

¹⁴⁰ Tamtéž, s. 251–252.

¹⁴¹ Srov. PETERKA, Josef. Fejeton. In MOCNÁ, Dagmar et al. *Encyklopedie literárních žánrů*. Praha: Paseka, 2004, s. 191–194.

¹⁴² Viz kapitola 4.5.7.

skutečně zná a je na to také náležitě hrdý. Proto třeba o postavě ševce hovoří jako o „našem poctivém mistru Knejpkovi“.¹⁴³ Vypravěč dokonce na jednom místě svůj příběh na chvíli přeruší, aby si čtenáři drobně postěžoval: „Tenkrát bývalo po českých mlýnech ještě nějaké živobytí! Veselého vojáka všude rádi viděli, za dobrou taškařici každý mu dal nalejt sklenku, a o tabák také nebyla nouze.“¹⁴⁴

4.3.3. Ich-forma

Nejméně časté je vyprávění vypravěče v ich-formě. V těchto případech je vypravěč součástí fikčního světa humoresky a obvykle představuje bezejmenného člena některé z mlýnských nebo hospodských sešlostí. Je pouze posluchačem děje, který vypráví některá jiná postava. Často ale právě vypravěč dá podnět k tomu, aby daná postava začala vyprávět.

Příkladem může být již dříve zmíněná humoreska *Dobry nápad lepší než poslední vůle*.¹⁴⁵ V ní se vypravěč schová do mlýna před bouřkou. Osazenstvem mlýna je mile pohoštěn a následně se s ním dá do debaty. Nejvíce ho zaujme postava starého pana otce, který umí velice pěkně vyprávět. Vypravěč si všimne, že starý pan otec má ve svém pokoji klavír. Požádá ho tedy, aby pohovořil o tom, jak k tomu klavíru přišel. Starý pan otec mu vyhoví a jeho vyprávění pak tvoří hlavní děj humoresky.

Podobně jako v předchozí kapitole o kompozici jsme zjistili, že podoba vypravěče není ve všech humoreskách jednotná. Naopak se můžeme setkat s vyprávěním téměř ve všech možných osobách (chybí vyprávění v množném čísle). Také jsme si ukázali, že pokud se v humoresce dostává vypravěči většího prostoru, tak se významně podílí na její zábavnosti.

4.4. Jazyk

Jazyk Tůmových humoresek představuje bezesporu jejich nejzajímavější aspekt. Je výrazně stylizován do lidové řeči, čehož jsme si již mohli částečně všimnout v předchozích ukázkách. Této lidové podoby jazyka Tůma dosahuje kromě užití hovorové řeči zejména častým používáním lidových výrazů a frazémů. Jejich způsob použití si v této kapitole detailněji rozebereme. Jazyk má pochopitelně i velký vliv na komičnost samotných humoresek, na což poukazuje i výše zmíněný Josef Brambora: „Právě to překvapující bohatství lidových

---

¹⁴³ TŮMA, Karel. *Z českých mlýnů: humoresky. Díl III.* 5. vydání. Praha: Josef Richard Vilímek, 1922, s. 252.

¹⁴⁴ Tamtéž, s. 257.

¹⁴⁵ Viz kapitola 4.1.

a nářečních výrazů, rčení, skladebných zvláštností zmírňuje a zpříjemňuje celkem neveselý dojem z těchto kdysi úsměvných próz.¹⁴⁶

Tůmův jazyk je tedy velice bohatý na lidové výrazy a frazémy, objevují se v podstatě na každé straně. Sekanina se navíc domnívá, že mnoho z nich jsou čistě regionální výrazy, které se užívaly jenom v určitém kraji (například výraz „ramfalec mazaného chleba“).¹⁴⁷ Z toho plyne, že Tůma měl skutečně široký přehled o lidové mluvě. Nutné je ale podotknout, že několik málo těchto výrazů se v humoreskách opakuje až příliš často, čímž ztrácejí na své poutavosti. Mám tím na mysli třeba zvolání „kýho výra“ (reakce udivené postavy na nějakou nečekanou zkušenost), rčení „být jako v Jiříkově vidění“ (postava je něčím ohromena a je z toho v úžasu) nebo frázi „soudit se až k sedmi kurfiřtům“ (postava nechce řešit spory smírem nebo dohodou).¹⁴⁸

Velmi obvyklé je použití nejrůznějších přirovnání nebo perifrází. Na nich je zajímavé především to, že mnoho z nich vychází z křesťanské nebo židovské tradice. Tím Tůma reflektuje vliv náboženství na lidovou mluvu. Několikrát se proto můžeme například setkat s přirovnáním „mračit se jako škaredá středa na bílou sobotu“. Pro vyjádření pokročilého věku některé postavy Tůma často používá opis, že daná postava „vidí Abraháma“. Anebo manželka některé postavy bývá mnohokrát nepřímou označena jako její „sedmá svátost“.

Práce s rčeními nebo přirovnáními ale u Tůmy neznamena pouze jejich pronesení v promluvě vypravěče nebo postav. Tůma totiž navíc využívá jejich doslovného znění a na jeho základě rozvíjí humorné dialogy. Pěkný příklad nabízí humoreska *Jak s tím panímaminka Roztočilová zatočila*.¹⁴⁹ V ní si panímáma Roztočilová stěžuje svému muži, že se jim ve splavu u mlýna koupe polonahý pár. Pan otec Roztočil si však z toho nedělá těžkou hlavu a naopak si ze svojí ženy dělá legraci. V jejich vzájemném dialogu proto vtipně rozvine manželčino přirovnání nahého muže k Adamovi z ráje:

---

¹⁴⁶ BRAMBORA, Josef. Minulostní humor. *Lidové noviny*. 1949, roč. 57, č. 25, s. 6.

¹⁴⁷ SEKANINA, František. Doslovem. In TŮMA, Karel. *Z českých mlýnů: Výbor z nejlepších humoresek*. Praha: Josef Richard Vilímek, 1948, s. 505.

¹⁴⁸ Tato úsloví lze nalézt na desítkách míst, pro názornost uvedu odkazy pouze na několik konkrétních výskytů. „Kýho výra“: TŮMA, Karel. *Z českých mlýnů: humoresky. Díl III. 5.* vydání. Praha: Josef Richard Vilímek, 1922, s. 54, 55, 64, 166; „Být jako v Jiříkově vidění“: TŮMA, Karel. *Z českých mlýnů: humoresky. Díl IV. 5.* vydání. Praha: Josef Richard Vilímek, 1922, s. 153, 197, 282; „Soudit se až k sedmi kurfiřtům“: TŮMA, Karel. *Z českých mlýnů: humoresky. Díl I. 4.* vydání. Praha: Josef Richard Vilímek, [1917?], s. 51, 52; TŮMA, Karel. *Z českých mlýnů: humoresky. Díl II. 5.* vydání. Praha: Josef Richard Vilímek, [1922?], s. 60.

¹⁴⁹ TŮMA, Karel. *Z českých mlýnů: humoresky. Díl I. 4.* vydání. Praha: Josef Richard Vilímek, [1917?], s. 320–334.

„No, no nebuď tak prchlivá,“ mírní ji pan otec, „vždyť ona není tak docela nahatá, vždyť je skoro jako oblečená...“

„Tak, tomu říkáš, oblečená? Celá ramena jsou jí vidět, a na nohou kalhoty sotva po kolena! A on teprv jako ten Adam.“

„Inu, líbí se jim tu u nás patrně jako v ráji,“ žertoval pan otec nespouštěje s plavícího se párku oči, „a proto si chtějí taky zahrát na Adama a Evu.“¹⁵⁰

S doslovným zněním frazémů pracuje Tůma pro vytvoření humoru ještě jiným způsobem. Pokud frazém přesně neodpovídá Tůmově myšlence, tak Tůma naráží na jeho nepřesnost a upravuje si ho pro svoji potřebu. Například v humoresce *Proč pan otec Trmal neplatil*¹⁵¹ sděluje vypravěč o postavě úředníka Pazdířka toto: „... nazvedl hlavu s fasciklů, zastrčil si brkové péro za ucho a natáh se na židli jak – ne široký nebyl, ale jak dlouhý.“¹⁵²

Za povšimnutí také stojí, že Tůma v této promluvě vypravěče využívá pomlčky pro naznačení odmlky před sdělením pointy svého vtipu. Pomlčkou je čtenářovo čtení pozastaveno a je mu tak napovězeno, že věta nebude pokračovat způsobem, jaký by mohl (dle naznačení známého úsloví) předpokládat. Tůma si tak hraje se čtenářovou představou očekávaného pokračování rozepsaného textu. Tento princip práce s pomlčkou je v promluvách vypravěče velice častý. Pomlčka je tedy dalším prvkem vytvářejícím aluzi na mluvenost.

Dalším druhem frazému, se kterým Tůma pracuje, jsou přísloví. Ta bývají obvykle rovněž mottem dané humoresky, a proto někdy tvoří i její samotný název. Kupříkladu humoreska *Kdo dřív přijde, dříve mele*¹⁵³ takto využívá zřejmě nejznámější přísloví, které vzešlo z mlynářského prostředí. Někdy ale Tůma přísloví v názvu humoresky lehce upraví, aby název působil více neobvykle, a proto i poutavěji. Jedná se v podstatě o stejný princip, na který jsme již před chvílí narazili v rámci Tůmovy úpravy frazémů v samotném textu humoresky. Takto fungují třeba humoresky *Svoji k svému – někdy však také ne!*,¹⁵⁴ *Mladost, radost, rozumu nemá.*¹⁵⁵ nebo *Všeho okuste a to nejlepší – sněste!*¹⁵⁶

Přes tuto úpravu přísloví se dostáváme k dalšímu znaku Tůmova jazyka a tím je vytváření humoru za pomoci slovních hříček. Ty často vycházejí z hovorových výrazů nebo z komolení

---

¹⁵⁰ Tamtéž, s. 324. Opět se jedná o použití přirovnání, jež je odvozeno z náboženské tradice.

¹⁵¹ TŮMA, Karel. *Z českých mlýnů: humoresky. Díl IV.* 5. vydání. Praha: Josef Richard Vilímek, 1922, s. 142–153.

¹⁵² Tamtéž, s. 143.

¹⁵³ Tamtéž, s. 187–201.

¹⁵⁴ Tamtéž, s. 298–306.

¹⁵⁵ TŮMA, Karel. *Z českých mlýnů: humoresky. Díl VI.* 2. vydání Praha: Josef Richard Vilímek, 1922, s. 211–220.

¹⁵⁶ TŮMA, Karel. *Z českých mlýnů: humoresky. Díl V.* Praha: Josef Richard Vilímek, 1922, s. 214–224.

slov. Jako příklad uvedu slovní hříčku, na které je založena pointa celé jedné humoresky. Jedná se o humoresku s názvem *Volupsie*.¹⁵⁷ V ní pan otec z harantického mlýna láká hosty na jídlo s názvem volupsie. Nikdo z hostů toto jídlo nezná, a proto si pod ním představují nějaký exotický pokrm. Jsou jim však naservírovány obyčejné vařené brambory ve slupce. Volupsie je totiž složeninou nespisovné věty „volup si je“.

Se slovními hříčkami částečně souvisí i Tůmova záliba v pojmenovávání postav dle principu nomen omen. Často tedy už dle jména postavy můžeme vytušit, jaký je její charakter či jaký má specifický rys. Ukázkovým příkladem je humoreska *Výprava na medvěda*,¹⁵⁸ ve které figurují tři takto pojmenované postavy. Vystupuje v ní nespolehlivý obecní strážník Martin Bambula, dále vychloubačný klevetník Vavřinec Slepíčka a nakonec vychytralý krajánek Mikuláš Vejlupek.

Jak jsme již zjistili v předchozích kapitolách, Tůma usiluje především o laskavé a nekonfliktní vyznění humoresek. Podporuje ho proto i jazykem, což v praxi znamená časté používání eufemistických vyjádření. Tůma jimi zjemňuje označení různých neduhů nebo potíží, aby pro čtenáře nevyznívaly příliš nepříjemně. Navíc jsou tyto eufemismy ještě v textu graficky zdůrazněny tím, že jsou označeny uvozovkami. Naopak s hanlivými nebo snad vulgárními výrazy se v humoreskách téměř nesetkáme. Pokud však přece jen ano, tak buďto jsou užity ve spojitosti s postavou Němce či Žida,¹⁵⁹ anebo kvůli své přehnanosti vyznívají spíše úsměvně, než že by působily pohoršení.

Příklady těchto eufemismů a zveličených nadávek nalezneme například v humoresce *Jak si po domácku hojili revma*.¹⁶⁰ V ní pan farář Mrzuta trpí kuřími oky, která však Tůma označuje jemnějším způsobem jako „kuřátka“. Jeho přítel pan otec Hněvota mu je v dobrém úmyslu vyléčí lehce bolestným způsobem tím, že Mrzutu donutí strčit nohu do mraveniště. Když později Hněvota zjistí, že ta „kuřátka“ bylo možné vyléčit i bezbolestně, tak Mrzutovi spílá „I vy jeden ukrutníče Neronská!“¹⁶¹

Pro ještě větší zdůraznění lidovosti můžeme v některých humoreskách narazit na texty některých lidových písní. Zejména pokud je humoreska založena na shromáždění postav

---

¹⁵⁷ TŮMA, Karel. *Z českých mlýnů: humoresky. Díl IV.* 5. vydání. Praha: Josef Richard Vilímek, 1922, s. 349–356.

¹⁵⁸ TŮMA, Karel. *Z českých mlýnů: humoresky. Díl VIII.* 2. vydání. Praha: Josef Richard Vilímek, 1922, s. 301–315.

¹⁵⁹ Viz kapitoly 4.5.7. a 4.5.8.

¹⁶⁰ TŮMA, Karel. *Z českých mlýnů: humoresky. Díl V.* Praha: Josef Richard Vilímek, 1922, s. 184–193.

¹⁶¹ Tamtéž, s. 189.

v hospodě, tak jejich vzájemné vyprávění bývá proloženo kusem některé písně, aby byla ještě více zdůrazněna hospodská atmosféra. Někdy tyto písně Tůmovi slouží jako další prostředek nostalgického vzpomínání na staré časy. Příkladem je úvod humoresky *Dva mlynáři v místě*¹⁶²:

„,Jaké je to hezké,
dva kováři v městě,
dva kováři na rynku...‘

Pamatujete se ještě na ni? Vidíte: všecka sláva – polní tráva. Před desíti lety jsme jí měli plné uši; zlobila po mezích i po hospodách, po silnicích i po šalandách, všichni muzikanti ji měli ve svých instrumentech, jen do nich foukli, každý flašinet ji spustil, jen vzal za kliku.“¹⁶³

Jak jsme mohli v této kapitole zjistit, z hlediska autentičnosti starší lidové mluvy působí Tůmův jazyk opravdu věrohodně. Zároveň je díky Tůmově hravosti jazyk velice pestrý a de facto v každé humoresce čtenář narazí na nějaký nový zajímavý frazém či jeho vtipnou obměnu. Brambora dokonce v závěru své recenze píše, že by si cyklus *Z českých mlýnů* zasloužil kompletní excerpce všech těchto frazémů, protože „obsahuje veliké množství materiálu z oblasti hovorového a lidového jazyka i doklady nářeční a slangové“.¹⁶⁴ Tůmovy humoresky tedy nejsou z hlediska svého jazyka pouze velice rozmanitými a nápaditými texty. Mohou totiž posloužit jako důležitý pramen pro vědy zabývající se češtinou či jazykem obecně, jakými jsou bohemistika, filologie či lingvistika.

4.5. Postavy

Nyní si rozebereme samotné postavy, které se v humoreskách vyskytují. Tůma postavy vystupující v humoreskách obvykle konkrétně pojmenovává. Tyto postavy se však v cyklu *Z českých mlýnů* téměř vždy vyskytují pouze v jedné humoresce, „nepřechází“ mezi humoreskami. Postavy proto budu rozebírat jako jednotlivé typy, pro které existují určité charakteristické znaky. Budu se opět zaměřovat především na to, jakým způsobem daný typ postavy přispívá k humornému vyznění textu.

Jako první rozeberu postavy, které jsou spjaté přímo s prostředím mlýna. Jejich výskyt v humoreskách je totiž pochopitelně velice častý a zaslouží si tedy i větší prioritu. Poté se budu věnovat postavám, které s mlýnským prostředím nesouvisí, a objevují se proto v humoreskách

---

¹⁶² TŮMA, Karel. *Z českých mlýnů: humoresky. Díl IV. 5.* vydání. Praha: Josef Richard Vilímeck, 1922, s. 269–278.

¹⁶³ Tamtéž, s. 269.

¹⁶⁴ BRAMBORA, Josef. *Minulostní humor. Lidové noviny.* 1949, roč. 57, č. 25, s. 6.

spíše ojedinele. V této souvislosti budu věnovat zvláštní pozornost Tůmovu vyobrazení etnických a národnostních menšin, které se v jeho době vyskytovaly v českých zemích.

4.5.1. Pan otec

Postava mlynáře, která je však v Tůmových humoreskách téměř vždy označována jako „pan otec“, je pochopitelně tou nejčastější postavou, se kterou se čtenář setká. Tůma mlynáře zpravidla líčí jako schopné a vážené muže, kteří si dokáží poradit za každé situace a mají smysl pro humor. Jejich moudrost a spolehlivost plyne jednak z jejich životní zkušenosti (věk Tůmových mlynářů se pohybuje zhruba v rozmezí 40–70 let), jednak z toho, že mají notnou dávku zdravého rozumu. Toto pojetí postavy mlynáře nebylo v české literatuře ojedinelé, naopak ještě před Tůmou mnoho jiných spisovatelů charakterizovalo mlynáře ve své tvorbě tímto způsobem. Podrobněji o těchto případech pojednává Strejček ve fejetonu s názvem *Literární mlynář český*.¹⁶⁵

Velice dobrým příkladem tohoto moudrého pana otce je mlynář Jaroš v humoresce *Jak pan otec Jaroš – rychtařil*.¹⁶⁶ Jaroš je v ní zvolen starostou obce a musí tedy čas od času rozhodovat vzájemné neshody místních občanů. V humoresce jsou uvedeny dva spory, které oba Jaroš šalamounsky vyřeší, pro ukázkou uvedu první z nich. V obci nastane povodeň a mládkovi s práškem se podaří zachránit něčí husu, kterou unáší proud. Jelikož se ale ani po dvou týdnech o husu nikdo nepřihlásí, tak jim ji Jaroš ponechá a oni ji snědí během posvícení. Dva dny nato se však o husu přihlásí krupařka Roubalíková a žádá od mládka s práškem odškodné. Jaroš jí však nárok na odškodné nepřizná, protože pokud by mládek s práškem husu nezachránili, tak by ji usmrtilo dříví, které plulo ve vodě. Jako kompenzaci ale Jaroš daruje Roubalíkové pytel šrotu ze svého mlýna, aby si měla čím vykrmit novou husu.

Postava bystrého mlynáře v humoreskách zároveň funguje jako symbolické vyjádření českého lidu, kterému je dle Tůmy tato duchaplnost vlastní. Mlynář je tak dalším prostředkem, kterým Tůma podporuje vlastenecké cítění čtenářů. Zřejmě nejlépe si toho je možné všimnout v humoresce *Vtipná kaše, síla naše*.¹⁶⁷ V ní sekerník Melhuba vypráví o tom, jakou má zkušenost s mlynářem Rambousekem. Rambousek byl váženým mlynářem v Uhrách a Melhuba u něj během svého vandru na nějakou dobu zůstal ve mlýně. Jednou za Rambousekem přišel jeho zeť, advokát Kuzmány, s tím, že kandiduje do říšské rady, ale prohrává proti statkáři

---

¹⁶⁵ STREJČEK, Ferdinand. Literární mlynář český. Zvon: týdeník belletristický a literární: majetek družstva spisovatelského. 1918, roč. 18, č. 49, s. 684–687.

¹⁶⁶ TŮMA, Karel. Z českých mlýnů: humoresky. Díl V. Praha: Josef Richard Vilímek, 1922, s. 144–165.

¹⁶⁷ Tamtéž, s. 225–239.

Barakoczymu, protože ten již stihl podplatit většinu voličů. Když se Kuzmány svěřuje Rambouskovi se svým problémem, tak zazní následující dialog:

„Tak to říkali ti lotři všem voličům, aby je všechny do jednoho přiměli k volbě Barakoczyho. Jak pak by ho nešli do jednoho volit? A co mohu, já chudák, proti němu! Já nemám dnes už ani zbytečné stovky v šupletí a schází mi k vítězství 300 hlasů!“

„A proto si chceš strhnout hlavu?“ žasnul pan otec Rambousek.

„Porážku nepřežiju, ta mi zničí kancelář moji nadobro,“ bědoval chudý advokát Kuzmány, „a co bych vystál od své ženy!“

„No, no – pro takovou hloupost si u nás v Čechách nikdo nedá nohu za krk,“ chlácholil ho pan otec.

„Eh, což vy Čechové!“ Kuzmány na to. „Vy jste známí svou ovčí trpělivostí. Když prý si Čech nohu zláme, ještě prý je rád a děkuje pánu bohu, že si nezlámal vaz.“

„To je boží pravda!“ zasmál se Rambousek od srdce, „ale za to umíme, my Čechové, vařit vtipnou kaši. Jed‘ jsi ji už někdy, baratome? No, tak ti ji uvařím! Bud‘ bez starosti, jed‘ domů a potěš Maryšu, že najisto vyhraješ, a že tě to nebude stát ani krejcaru; za to ti ručí mlynář Rambousek, jako že je Čech, Vamberák.“¹⁶⁸

Rambousek přijde s pomocí Žida Korefa na způsob (který zde nebudu detailněji rozepisovat, protože je poměrně komplikovaný), jak podplacené voliče přeplatit, a to navíc takovým způsobem, že na tom ani neprodělá a Kuzmány díky tomu nakonec volby vyhraje. Tato humoreska má tedy především zdůraznit, že Čechům je důvtip vlastní a že si Češi dokáží poradit i ve svízelných situacích.

Kromě toho, že jsou mlynáři líčeni jako chytří muži, kteří si dokáží se vším poradit, Tůma také zdůrazňuje jejich přirozený smysl pro humor. Pokud se v humoresce naskytne mlynáři příležitost udělat si legraci z jiné postavy, velice rád jí využije. Někteří mlynáři jsou dokonce popisováni jako vyhlášení šprýmaři a jiné postavy se proto mají před nimi na pozoru, aby se nestaly terčem jejich humoru. Tak tomu je například v humoresce *A pak že je mlynářích žily dobré!*¹⁶⁹ V ní se trojice pánů vydá za mlynářem Nešvarou na partii karet. Všichni tři přijdou ve stejném haveloku a během hry začnou mít obavy, aby jim s nimi Nešvara něco neprovedl. Když od Nešvary odchází, tak mají pocit, že mají ve svém haveloku vše, co by měli mít. Ráno jim však jejich manželky ukáží, že přišli domů v jiném haveloku, takže jim je Nešvara přece

---

¹⁶⁸ Tamtéž, s. 229–230.

¹⁶⁹ TŮMA, Karel *Z českých mlýnů: humoresky. Díl I. 4.* vydání. Praha: Josef Richard Vilímek, [1917?], s. 108–116.

jen prohodil. Z této humoresky plyne (jak je již patrné z jejího názvu), že o mlynářích panovala obecná představa, že jsou dobrými lidmi, ale občas jim jejich přílišné čtveráctví ubíralo na reputaci.

Pokud si Tůma v humoresce dělá legraci ze samotného mlynáře, tak obvykle naráží na jeho tělesné vady nebo zlozvyky. S tímto případem jsme se již částečně setkali při líčení humoresek *Jak pan otec Holeček panímámě vymetl pec*¹⁷⁰ a *Alchymisté*.¹⁷¹ Tůmův humor je zpravidla vůči mlynáři velmi dobromyslný a i samotný mlynář přijímá žerty ostatních postav s humorem. Kupříkladu v humoresce *Když člověk sobě rovného hledá*¹⁷² vystupuje mlynář Nyklíček, který je velice malého vzrůstu. I když si ho ostatní postavy trochu dobírají kvůli jeho výšce, tak je Nyklíček stále veselý a sám si ze své výšky dělá legraci. Když je proto na veselce představován vypravěči (který je v této humoresce v ich-formě a je součástí jejího fikčního světa), tak se Nyklíček představí následovně:

„Náš milý soused, pan otec Nyklíček,“ představoval mi jej přítel; a než jsem měl pokdy představit se jemu, již mi čilý Nyklíček potřásl pravicí a se smíchem doložil:

„Nejmenší mlynář v českém království. Až k nám jednou zavítá pan hrabě František Thun, už to máme uděláno, že ho přivítám v čele obce já, a v tu chvíli že nás oblejskne zdejší fotograf-poštovní; to bude jistě pěkná pohlednice.“¹⁷³

Tůmovi mlynáři jsou tedy charakterizováni jako moudří muži, kteří mají značný smysl pro humor, ale stejně tak jsou velkými vlastenci. Mlynáři tak částečně reflektují Tůmovu vlastní osobnost, o čemž píše i Strejček v závěru svého již zmíněného fejetonu: „Karel Tůma vtiskl svému literárnímu mlynáři obojí pečeť vlastního ducha svého: vlasteneckou i čtveračivou, jak poznáváme také z nejedné humoresky, v níž uvědomění Čechova mlynáře z cyklu ‚Ve stínu lípy‘ nejjasněji proniká.“¹⁷⁴

4.5.2. Panímáma

Ačkoliv mlynáři se objevují téměř v každé humoresce a bývají zpravidla jejich hlavními postavami, o jejich ženách už to zdaleka tak neplatí. Obecně vzato se ženské postavy v Tůmových humoreskách příliš neobjevují, a pokud ano, tak obvykle zaujímají vedlejší roli.

---

¹⁷⁰ Viz kapitola 4.2.2.

¹⁷¹ Viz kapitola 4.3.1. Zde se sice nejedná o postavu mlynáře, ale o doktora, princip však zůstává stejný.

¹⁷² TŮMA, Karel. *Z českých mlýnů: humoresky. Díl VII.* 3. vydání. Praha: Josef Richard Vilímek, 1931, s. 88–98.

¹⁷³ Tamtéž, s. 89.

¹⁷⁴ STREJČEK, Ferdinand. *Literární mlynář český. Zvon: týdeník belletristický a literární: majetek družstva spisovatelského.* 1918, roč. 18, č. 49, s. 687.

Za absenci mlynářova protějšku může i fakt, že Tůma mlynáře poměrně často charakterizuje jako vdovce. Stejně jako u mlynářů platí, že pro oslovení jejich žen Tůma používá dobového výrazu „panímáma“ nebo jeho variací.

Manželky mlynářů tedy v humoreskách nejčastěji vystupují jako vedlejší postavy a významněji se nepodílí na jejich zápletkách. Obvykle v humoresce působí jako posluchačky vyprávění jiné postavy. Více prostoru se jim dostává, pokud je zápletka humoresky založená na milostném motivu. V těchto případech se panímáma (nebo jiná ženská postava) stává jednou z hlavních postav humoresky. Více však o těchto případech pojednám v samostatné kapitole.¹⁷⁵

Jen velmi ojediněle bývá mlynářova žena vypravěčem hlavního děje humoresky. Je tomu tak například v humoresce *Sen paní maminky*.¹⁷⁶ V ní manželka mlynáře Kalivody vypráví o tom, jak se jí kdysi podařilo odradit jejího muže od hraní karet, ve kterých prohrával spoustu peněz. Napovídala mu proto, že se jí v noci zdálo, jak přišel domů z partie karet, ve které opět mnoho prohrál, a zastřelil se. To Kalivodu polekalo a přestal proto hrát karty. Tato humoreska má ukázat, že ženy mlynářů dokázaly být někdy stejně mazané jako jejich muži.

4.5.3. Mládek a stárek

Mládek se stárkem patřili mezi příslušníky mlýnské chasy neboli mezi stále pracovníky ve mlýně. Rozdíl mezi nimi spočíval v množství jejich zkušeností s mlynářskou prací, což nejčastěji záviselo na jejich věku (označení mládek je proto odvozeno od slova mladý, stárek od slova starý). V humoreskách se objevují poměrně běžně, často jsou aktéry jejich hlavního příběhu nebo ho alespoň vypráví.

Jak již bylo ale dříve zmíněno, s mlynářskými pracemi se čtenář v humoreskách téměř nesetká, a proto tyto dvě postavy v humoreskách rozlišují především jejich rozdílné charaktery. Mládky Tůma obvykle vykresluje jako roztržité a nerozumné mladé muže, kteří více než na práci myslí na to, kdy půjdou opět do hospody nebo s jakou slečnou by si mohli smluvit dostaveníčko. Stárci naopak vystupují jako rozvážní muži, kteří už mají mnoho životních zkušeností (které se často stávají náměty jejich vyprávění) a dokáží pomoci ostatním s jejich problémy. V tomto ohledu postava stárka připomíná postavu mlynáře, na rozdíl od mlynáře ale stárci většinou nevystupují jako přílišní šprýmaři.

---

¹⁷⁵ Viz kapitola 4.6.2.

¹⁷⁶ TŮMA, Karel *Z českých mlýnů: humoresky. Díl I.* 4. vydání. Praha: Josef Richard Vilímek, [1917?], s. 175–180.

Ukázkovým příkladem těchto rozdílných povah jsou humoresky *Kam se poděl mládek*¹⁷⁷ a *Na hrubý pařez tvrdý klín*.¹⁷⁸ V první z nich osazenstvo mlýna postrádá mládko Pečenku, který byl předešlého večera s kamarády v hospodě, ale ráno se už neobjevil. Kolem poledne se však Pečenka vrátí a vypráví ostatním, že se v té hospodě pořádně opil a potom ho napadlo vyspat se v mlynářově kočáře. Ráno však kočí odvezl kočár do města a spícího Pečenky si nevšiml. Kočí jel shodou okolností do hostince, jehož majiteli Pečenka dlužil peníze, takže z toho měl Pečenka po probuzení šok a okamžitě utíkal zpátky do mlýna. Tato humoreska je tedy založená na mládkově maléru, ke kterému došlo kvůli jeho opilosti, neuváženému jednání a neschopnosti splácet dluhy.

Naopak v humoresce *Na hrubý pařez tvrdý klín* se vypráví o silném a rozumném stárkovi Polanském. Polanský byl jednou požádán mlynářem Koudelkou, aby zajel s jeho ženou k doktoru Bedrníkovi, protože začala trpět nějakou neznámou chorobou. Bedrník je sice vyhlášený jako velký hulvát, ale zároveň je také velice schopným doktorem, a proto si Koudelka myslel, že by mohl jeho ženě pomoci. Když ho Koudelkova žena společně s Polanským navštíví, tak se k ní Bedrník začne chovat velice hrubě a nechce ji uzdravit. To se však vůbec nelíbí Polanskému, který se snaží s Bedrníkem domluvit, ale když začne být Bedrník sprostý i na něj, tak ho Polanský vyhodí oknem do angreštu. Od té doby se Bedrník začal k lidem chovat mile. Stárek v této humoresce tedy vystupuje jako člověk, který ochraňuje druhé a nebojí se použít hrubé síly, pokud je to zapotřebí.

4.5.4. Prášek

Dalším příslušníkem mlýnské chasy byl prášek. Jednalo se o velmi mladé učedníky, jejichž hlavním úkolem ve mlýně bylo smetat mlýnský prach (odtud vychází jejich pojmenování).¹⁷⁹ V Tůmových humoreskách prášci vystupují jako vychytralí uličníci, kteří stále někomu bezdůvodně dělají naschvály. Jejich lumpárny bývají hlavním tématem humoresky.

Například v humoresce *Když se prášek vydaří*¹⁸⁰ je takto popsáno několik lumpáren, které prášek Ferda provedl osazenstvu poctivického mlýna. Hlavní neplechou, o které se v humoresce nejvíce hovoří, bylo to, že Ferda položil na komín tabulku skla, takže nebylo

---

¹⁷⁷ TŮMA, Karel. *Z českých mlýnů: humoresky. Díl III.* 5. vydání. Praha: Josef Richard Vilímek, 1922, s. 61–69.

¹⁷⁸ TŮMA, Karel. *Z českých mlýnů: humoresky. Díl VII.* 3. vydání. Praha: Josef Richard Vilímek, 1931, s. 67–76.

¹⁷⁹ TĚŠITELOVÁ, Marie. *Slovník starých českých mlýnů. Naše řeč.* 1963, roč. XLVI, s. 191.

¹⁸⁰ TŮMA, Karel. *Z českých mlýnů: humoresky. Díl II.* 5. vydání. Praha: Josef Richard Vilímek, [1922?], s. 37–42.

možné rozdělat oheň v peci. Až když si nikdo nevěděl s pecí rady a Ferdovi bylo za opravu pece přislíbeno půl ošatky koláčů, tak jim Ferda svoji rošťárnu prozradil.

Darebáctví prášků je tedy příkladem „nepoctivého“ humoru, jelikož osoby postižené těmito lumpárnami si je ničím nezasloužily. Z morálního hlediska tyto humoresky nejsou příliš vtipné, protože místo smíchu vyvolávají spíše soucit s poškozenými osobami a touhu po spravedlivém potrestání práška, ke kterému však v humoreskách nedochází. Vzhledem k tomu ale, že jsou prášci v humoreskách v podstatě stále ještě dětmi nebo adolescenty, tak jsou jejich rošťárny do jisté míry omluvitelné.

4.5.5. Krajánek

Poslední postavou, která je přímo spojena s prostředím mlýna, je krajánek. Krajánek byl mlynářský tovaryš, který vandroval od mlýna ke mlýnu. V jednom mlýně se zdržel zhruba na několik dnů nebo týdnů v závislosti na tom, kolik bylo zrovna ve mlýně práce. Poté se vydal po své trase za dalším mlýnem. Dle Marie Těšitelové mělo označení krajánek znamenat, že se jednalo o osoby, které byly obeznámeny s různými kraji.¹⁸¹

Kromě pomocné síly znamenali krajánci pro mlýn i přínos v podobě nových zpráv z míst, která navštívili. Z Tůmových humoresek je tato vlastnost krajánků velice patrná, mnoho humoresek je právě založeno na příchodu krajánka do mlýna a na jeho vyprávění novinek a zážitků. Krajánek je tedy velice častou postavou a mnohdy je i vypravěčem hlavního děje humoresky. Krajánci bývají také často charakterizováni jako protřelí hoši, kteří znají spoustu triků a žertů, což je opět zapříčiněno jejich zkušenostmi z cest.

Jako příklad bych uvedl humoresku, ve které je v zápletky využito právě této zcestovalosti krajánka. V humoresce *Jak chytil krajánek štika pod čepici*¹⁸² se hovoří o jistém inženýru Paštikovi, který si v malé vsi pronajal u mlynáře Voldana mlýnskou pilu. Paštika se však k Voldanovi i k jiným obyvatelům obce chová velice hrubě a povýšeně, a proto Voldan i ostatní obyvatelé doufají, že Paštika brzy odejde. Jednou do vsi zavítá krajánek Kulhánek, který Paštiku zná díky svému vandru po Haliči. Z jeho vyprávění vyplyne, že Paštika není žádným inženýrem, ale naopak že je vyhlášeným podvodníkem z Haliče. Jelikož Paštika Kulhánek nezná, tak se s ním Kulhánek sejde a začne předstírat, že mu čte myšlenky. Kulhánek vyličí Paštikovi všechny jeho podvody, což ho zaskočí a ze vsi uteče.

---

¹⁸¹ TĚŠITELOVÁ, Marie. Slovník starých českých mlýnů. *Naše řeč*. 1963, roč. XLVI, s. 191.

¹⁸² TŮMA, Karel. *Z českých mlýnů: humoresky. Díl VIII*. 2. vydání. Praha: Josef Richard Vilímek, 1922, s. 45–57.

4.5.6. Studenti a šlechta

Kromě mlynářů a jiných osob spjatých s prostředím mlýna se v humoreskách pochopitelně setkáme i se zástupci jiných profesí, jakými jsou sekerníci, hospodští či doktoři. Tyto postavy však bývají obvykle v humoreskách popisovány velice fádně a nemají žádné výrazné rysy, které by je charakterizovaly a činily tak jedinečnými. Nemá proto smysl tyto postavy detailněji analyzovat.

Výjimkou jsou však postavy studentů a představitelů šlechty. Neobjevují se v humoreskách příliš často, pokud však ano, tak v nich zpravidla hrají jednu z hlavních rolí. Navíc mají několik specifických znaků, které je odlišují od ostatních postav. Je zde však potřeba upřesnit, že tyto postavy nejsou determinovány vykonávanou profesí jako spíše svým sociálním statutem.

Jako první bych analyzoval postavy studentů. Záměrně uvádím množné číslo, protože pokud se v humoresce objeví student, tak zpravidla není sám, ale vyskytuje se v rámci menší či větší skupiny svých vrstevníků. Studenti jsou dále charakterističtí tím, že studují v nějakém větším městě (nejčastěji v Praze) a na prázdniny se vrací do svých rodných vesnic (a tedy obvykle i do prostředí mlýnů). Pro každodenní život vesnice proto dočasná přítomnost většího počtu mladých lidí znamená značné oživení, z čehož plynou i různé komické situace. Studenti v humoreskách mají totiž často značný smysl pro humor a rádi využijí každé příležitosti, kdy si mohou z někoho udělat legraci.

Příkladem je humoreska *Tihle studenti z Prahy*.¹⁸³ V ní se student Ferda vrací z Prahy společně se svými kamarády na prázdniny na vesnici ke svému otci mlynáři. Zde začnou dělat různé nezbednosti a hlavně dovádí s místními děvčaty. Jednou přijede do mlýna na výpomoc velice hezká mlečka Lidunka. Všichni kluci jsou do ní zbláznění, nejvíce však starý mlec Šimůnek. Když si toho Ferda a ostatní studenti všimnou, rozhodnou se Šimůnka napálit. Domluví mu s Lidunkou rande v noci na pile. Šimůnek přijde v noci na pilu a vidí tam ve tmě sedět Lidunku, vrhne se k ní a začne ji objímat a líbat. Pak se však otevřou dveře pily, kde stojí studenti, a Šimůnek najednou zjistí, že místo Lidunky líbal jednoho ze studentů.

Představitelé šlechty jsou naopak téměř vždy zápornými postavami. Obvykle se jedná o nějakého barona či hraběte, který se chová ke svým poddaným velmi povýšeně. Za tuto povýšenost následně bývá dotyčný šlechtic vtipným způsobem potrestán. Vzhledem k tomu, že šlechtici bývají zpravidla německé národnosti a osobou, která jim dává lekci, bývá obvykle

---

¹⁸³ TŮMA, Karel. *Z českých mlýnů: humoresky. Díl III.* 5. vydání. Praha: Josef Richard Vilímeck, 1922, s. 152–158.

český mlynář, čiší z těchto humoresek velmi otevřeně podpora českého nacionalismu. Vyjadřují, že Češi nemají strach z německého útlaku a že se mu dokáží za pomoci důvtipu bránit.

Příkladem je humoreska *Naučil ho moresům*.¹⁸⁴ V ní mlynář Vobořil vypráví o tom, jak dal v mládí lekci hraběti Šornštejnovi. Když se totiž tento hrabě projížděl na koni po svém panství, tak si nechal od poddaných, které potkal, líbat šos kabátu. Vobořil si toho všiml a rozhodl se, že pokud hrabě přijede k němu do mlýna, tak ho naučí slušným způsobům. Když jednou Vobořil viděl, že ke mlýnu skutečně hrabě přijíždí, poprášil práškovi obličej a ruce moukou a poslal ho hraběte pozdravit. Prášek tak zamazal hraběti kabát moukou a hrabě po této zkušenosti už od nikoho nepožadoval líbat svůj šos.

4.5.7. Němec

Nyní bych se chtěl zaměřit na to, jakým způsobem Tůma v humoreskách vykresluje příslušníky národnostních a etnických menšin, které v Tůmově době působily na českém území. Obecně pro všechny tyto minority platí, že k nim Tůma zaujímá více či méně xenofobní postoj a v humoreskách mají zpravidla zápornou roli. Jiné postavy si z příslušníků menšin dělají šprýmy a provádí jim různé nezbednosti, což si však postižené osoby ne vždy zaslouží. Komika těchto humoresek už tedy není tak milá a nevinná, jak tomu bylo ve většině předchozích kapitol. Naopak v ní najdeme mnohem větší míru cynismu, či dokonce prvky rasismu. Na druhou stranu je však třeba brát v potaz společenský a politický kontext doby, ve které tyto humoresky vznikly, a také účel, za jakým Tůma tyto konkrétní humoresky napsal. Tůmovi totiž nešlo pouze o humorné znemožnění těchto menšin, ale zejména o vyzdvihnutí pospolitosti českého lidu a jeho schopnosti ubránit se cizorodým živlům, které by mohly usilovat o rozvrácení této pospolitosti. Ačkoliv by tedy dnešní veřejnost tyto humoresky s největší pravděpodobností odsoudila jako rasistické texty, pro společnost přelomu 19. a 20. století byly mnohem přijatelnější a vzhledem k jejich vlasteneckým motivům i do jisté míry žádané.

Jako první bych se chtěl podívat na postavu Němce. O té jsme se již částečně zmínili v předchozí kapitole, kde Němci vystupovali jako arogantní šlechtici. Tato stylizace představuje ještě poměrně umírněný způsob, jakým je Tůma líčí. Ve většině ostatních humoresek, ve kterých se postavy Němců objevují, je Tůma charakterizuje jako škůdce, kteří se vměšují do života českých měst a vesnic, usilují o rozvrácení jednotnosti Čechů a snaží se zlikvidovat české

---

¹⁸⁴ TŮMA, Karel. *Z českých mlýnů: humoresky. Díl II. 5.* vydání. Praha: Josef Richard Vilímek, [1922?], s. 132–137.

národně emancipační snahy. Kromě toho bývají Němci navíc představováni jako zloději nebo podvodníci.

Ukázkovým příkladem Tůmova přístupu k Němcům je humoreska *Ukradená treska*.¹⁸⁵ V ní si nejprve mlynář Trkola stěžuje novomanželům na německého kantora, který zařizuje německou školu pro děti českých sklářů. Když uvidí u novomanželů zájem o toto téma, začne jim vyprávět o svých zkušenostech s Němci, což Tůma popisuje takto:

„A zatím ferina znal tak vtipně vypravovat, že třeba šlo jen pořád o samou psotu a bídu, o samou německou faleš a nepřízeň, mladý párek nevycházel ze smíchu. Než byla druhá vypita, už toho věděli celou kroniku: Jak ti maltezánští rytíři jsou špatní hospodáři, jak musili panství prodat nějakému lakotnému hraběti z Němec, za kterým hned přitáhlo z rajchu těch nohatých ‚verwaltrů‘, fořtmajstrů, obrjégrů, Fritzů a Plitzů jako švábů pod mokrý lavičnick. Všecko bývalé domácí služebnictvo vyhnáno, a ta cizácká násada se tu počala roztahovat, jakoby jí celá Šumava i s ostatní českou zemí patřila.“¹⁸⁶

Poté teprve začíná hlavní děj humoresky. Dozvíme se, že mezitím, co Trkola hovoří s novomanželi, v šalandě jeho mlýna na něj čeká německý lesník Šrot. Když se však Trkoly nedočká, tak ze mlýna odejde a ukradne mu naloženou tresku. Šrot má navíc tolik drzosti, že společně s dříve zmíněným německým kantorem pozvou Trkolu do hospody, aby ho touto treskou pohostili. Trkola však mezitím zjistil, jak Němci k tresce přišli. Nechá je proto, aby tresku snědli celou sami, a poté jim namluví, že ji měl doma jako strychninem otrávenou návnadu na vydry a „německé myši“. Němce tak pořádně vystresuje a přiměje je nechat si od doktora vypláchnout žaludek.

Postavou Němce v humoreskách *Z českých mlýnů* se zabýval i literární historik Josef Peřina a dochází k velice podobným závěrům jako já (zabýval se rovněž postavou Žida, té se však budu věnovat až v následující kapitole). Peřina si ale zároveň velice detailně všimá výrazů a přirovnání, které Tůma v souvislosti s Němci (a Židy) používá. Konkrétně uvádí, že „stejně jako v obrazech Židů volí K. Tůma pro charakteristiku Němců umělecké prostředky podtrhující jejich negativní rysy. Několikrát používá spojení Němec brouk, evokující představu švába – parazitujícího hmyzu. Němce často nazývá cizáky, plevellem či svízeli, cizáckou násadou, hady apod. ... Mezi hodnotícími přívlastky dominují adjektiva nafouklý, zpupný, nadutý, lakotný,

---

¹⁸⁵ TŮMA, Karel. *Z českých mlýnů: humoresky. Díl IV. 5.* vydání. Praha: Josef Richard Vilímek, 1922, s. 51–60.

¹⁸⁶ Tamtéž, s. 54.

falešný, chlubný, nectný či nabubřelý.“¹⁸⁷ Tyto výrazy mají za cíl ještě více ve čtenáři podnítit odpor k Němcům, z dnešního hlediska by však některá tato označení bylo možné chápat jako čistý projev rasismu.

Nepřekvapí nás proto, že všechna vydání *Z českých mlýnů* z období protektorátu prošla značnými cenzurními zásahy.¹⁸⁸ Například v humoresce *Jako máslo!* (kterou již zmiňuji v kapitole 4.3.2.) byla původní pasáž „německá myš, třeba jako – Bismark veliká“¹⁸⁹ upravena na „velká myš“.¹⁹⁰ V některých případech došlo k vypuštění celých vět či odstavců. Například z humoresky *Povedená střelnice*¹⁹¹ byla vynechána následující moudrost mlynáře Draždáka: „Kozel v zahradě, Němec v radě, fráter při víně a voják ve mlýně, kde to přebývá, dobře nebývá!“¹⁹² Pokud některá humoreska představovala Němce jako jednu z hlavních (a pochopitelně tedy i záporných) postav, pak byla tato humoreska z příslušného dílu vypuštěna celá. Zmíněnou humoresku *Ukradená treska* proto v 8. vydání 4. dílu *Z českých mlýnů* z roku 1942 vůbec nenajdeme. Postava Němce se tedy v těchto vydáních téměř vůbec nevyskytuje, a pokud náhodou ano, tak je charakterizována jako neutrální osoba.

4.5.8. Žid

K Židům přistupuje Tůma podobným způsobem jako k Němcům. Líčí je jako nežádoucí živel českých měst a vesnic, který parazituje na komunitě vlastenecky smýšlejících Čechů a snaží se ji využít pro své vlastní obohacení. Ze strachu o svůj majetek bývají Židé podezíraví k obyvatelům dotyčné obce a neváhají narušit jejich svátky a zvyklosti, pokud je v ohrožení jejich podnikání.

Příkladem tohoto přístupu je humoreska *Kterak světili v Kobzanech první máj*.¹⁹³ Již v úvodním popisu je dotyčný Žid popsán jako škůdce, jehož podnik ničí okolí obce Kobzany (na rozdíl od aktivit mlynáře Jaroše, které ho naopak zvelebují), a navíc v něm české dělníky v podstatě vykořisťuje:

---

¹⁸⁷ PEŘINA, Josef. Obraz Žida a Němce v humoreskách Karla Tůmy *Z českých mlýnů*. In VIKTORA, Viktor (ed.). *Perla v hrubé kazajce. Sborník příspěvků z konference věnované drobné české próze druhé poloviny 19. století. Klatovy 11. a 12. listopadu 2004*. Klatovy: Městská knihovna, 2005, s. 30–31.

¹⁸⁸ Viz úvod ke kapitole 4.

¹⁸⁹ TŮMA, Karel. *Z českých mlýnů: humoresky. Díl III*. 5. vydání. Praha: Josef Richard Vilímeck, 1922, s. 252.

¹⁹⁰ TŮMA, Karel. *Z českých mlýnů: humoresky. Díl III*. 7. vyd. Praha: Josef Richard Vilímeck, 1941, s. 219.

¹⁹¹ TŮMA, Karel. *Z českých mlýnů: humoresky. Díl I*. 7. vyd. Praha: Josef Richard Vilímeck, 1941, 76–82..

¹⁹² TŮMA, Karel. *Z českých mlýnů: humoresky. Díl I*. 4. vydání. Praha: Josef Richard Vilímeck, [1917?], s. 78.

¹⁹³ TŮMA, Karel. *Z českých mlýnů: humoresky. Díl II*. 5. vydání. Praha: Josef Richard Vilímeck, [1922?], s. 59–67.

„Byl to fabrikant, majitel prádelny, jejíž komín asi od tří let začazoval okolí zapadlého našeho městyse, pan Benjamin Raubitschek, a chvátal rovnou do mlýna k panu otci Jarošovi, který zde také asi od tří let jako starosta obecní totéž okolí kobzanské řádně zveleboval a s panem Raubitschkem za ten čas již nejednu půtku sekácky vybojoval. A sice nejčastěji k vůli lidu pracujícimu v továrně páně Raubitschkově, která byla nějak uřknuta: pořád tam někomu něco nevonělo. Panu Raubitschkovi obyčejně dělníci a práce, jakou mu dělali neb vlastně nedělali, dělníkům zase pan Raubitschek a mzda, jakou jim dával, neb vlastně nedával.“¹⁹⁴

Následně se dozvíme, že Raubitschek šel požádat Jaroše o ochranu své rodiny a své továrny, protože se blíží 1. máj a Raubitschek podezírá své dělníky, že mu chtějí během prvomájových slavností něco provést. Jaroš se mu snaží vysvětlit, že si dělá zbytečné starosti, Raubitschek však na něj nedá a podá žádost k hejtmanovi, aby poslal do obce četnictvo, které by zakázalo prvomájové oslavy. Když se to ostatní obyvatelé dovědí, velmi se na Raubitscheka rozhněvají a nadávají: „Pro strach židovský! K vůli té své cuckové fabrice!“¹⁹⁵ Jarošovi se však nakonec podaří příchod četníků odvrátit a Raubitschekovi nařídí, že nesmí po celý 1. máj vykročit ze své fabriky, když se o ni tak bojí.

Většinou však Židé v humoreskách nevystupují jako továrníci, nýbrž jako provozovatelé nepřilíš vážených nebo poctivých živností. Nejčastěji bývají líčeni jako majitelé výčepů s lihovinami nebo jako lichváři. Tyto profese ještě více umocňují představu, že Židé bezcitně parazitují na českých obyvatelích a nevádí jim je poškozovat, pokud jim z toho plyne zisk. Tak si třeba v humoresce *Povondrova falešná koruna*¹⁹⁶ libuje před svou ženou majitel kořalny Wintrnic poté, co zkrachuje statkář Dopita kvůli dluhům za alkohol: „Hleď, Rachel! Dříve dělal soused Dopita milostpána a já mu poníženě naléval khožalky. A teď jsem já milostpán a soused Dopita je khapores! Nu a oběma nám k tomu dopomohla kořalka!“¹⁹⁷ Na této ukázce také stojí za povšimnutí, že Tůma používá v promluvách Židů specifický akcent, čímž naznačuje, že se Židé i jazykem odlišují od pravých Čechů.

Opět bych si dovolil zmínit Josefa Peřinu, který si všímá jazykových prostředků, které Tůma v souvislosti s Židy používá. Velmi časté je přirovnání k dravému ptáku luňákovi, jelikož ostré pařáty tohoto ptáka mají asociovat židovskou chamtivost a jeho zahnutý nos připomíná typický

---

¹⁹⁴ Tamtéž, s. 60.

¹⁹⁵ Tamtéž, s. 62.

¹⁹⁶ TŮMA, Karel *Z českých mlýnů: humoresky. Díl I. 4.* vydání. Praha: Josef Richard Vilímeck, [1917?], s. 309–319.

¹⁹⁷ Tamtéž, s. 313–314.

židovský obličejový rys.¹⁹⁸ Dále Peřina jmenuje podobné příklady a adjektiva, s jakými jsme se již setkali u postavy Němce: „Žid je nazýván štěnicí, tchořem, prohnanou liškou, starým lišákem atd. Karel Tůma také často používá k jejich charakteristice hodnotící přívlastky typu prohnaný, zazobaný, protřelý, drbaný, prožluklý, či charakterizující jejich nepříjemný zjev jako vypasený, prorostlý, zkroucený atd.“¹⁹⁹

Je však rovněž nutné zmínit, že v několika málo případech vystupuje v humoresce Žid jako postava neutrální nebo i do jisté míry kladná. Je tomu tak například v již rozebrané humoresce *Vtipná kaše, síla naše*,²⁰⁰ ve které Žid Koref pomáhá mlynáři Rambouskovi s realizací plánu na přeplacení voličů. Opět je zde však Koref popsán jako majitel kořalny a jeho úlohou v Rambouskově plánu je provádění finančních transakcí, což má opět ve čtenáři evokovat představu, že Židé rozumí pouze penězům.

4.5.9. Cikán

Poslední menšinou a zároveň i poslední postavou, kterou bych se chtěl v této kapitole zabývat, je postava Cikána. Na rozdíl od Němců a Židů se Cikáni neobjevují v humoreskách příliš často, obvykle v nich vystupují jenom nepřímo, a to tím způsobem, že o nich jiné postavy hovoří jako o hrozbě. Cikáni totiž bývají Tůmou popisováni jako nebezpečné existence, které přebývají v lesích a živí se přepadáním pocestných nebo krádežemi, při kterých se někdy uchylují ke zhářství, nebo dokonce k vraždě.

Tak tomu je třeba v humoresce *Strach je zlá věc*,²⁰¹ ve které je ve mlýně očekáván příjezd chalupníka Horáčka. Ke mlýnu však dorazí pouze povoz s pytli od krve. Osazenstvo mlýna se začne domnívat, že Horáčka zabili Cikáni, protože musel přijet skrze rožmitálský les, ve kterém se zrovna Cikáni potloukali. Nakonec se však ukáže, že se Horáček jenom zdržel se synem, který jel s ním, v lese (chytali veverky) a koně se jim mezitím splášili. I krev na pytlech se záhy vysvětlí, jelikož Horáčkovu synu tekla krev z nosu.

---

¹⁹⁸ PEŘINA, Josef. Obraz Žida a Němce v humoreskách Karla Tůmy Z českých mlýnů. In VIKTORA, Viktor (ed.). *Perla v hrubé kazajce. Sborník příspěvků z konference věnované drobné české próze druhé poloviny 19. století. Klatovy 11. a 12. listopadu 2004*. Klatovy: Městská knihovna, 2005, s. 29.

¹⁹⁹ Tamtéž.

²⁰⁰ Viz kapitola 4.5.1.

²⁰¹ TŮMA, Karel. *Z českých mlýnů: humoresky. Díl VI. 2.* vydání. Praha: Josef Richard Vilímek, 1922, s. 119–127.

4.6. Zápletky

Na závěr bych se chtěl věnovat nejčastějším podobám zápletek Tůmových humoresek. Budu analyzovat jejich motivy a Tůmovu práci s nimi. Stejně jako v předešlé kapitole o postavách se budu případně zaobírat i tím, nakolik daná zápletka odpovídá morálním kritériím.

4.6.1. Neřestné

Mezi nejčastější motivy cyklu *Z českých mlýnů* zcela jednoznačně patří různé projevy neřestí typických(nejen) pro dobu Tůmova života. Na jejich základě bývá obvykle vystavěna i samotná zápletka humoresky. Tím zcela nejdominantnějším motivem je v tomto ohledu alkohol, kromě něj se v menší míře objevuje karban a obžerství. Tento až přehnaný výskyt neřestných motivů (zejména tedy alkoholu) je dalším z prostředků, kterým Tůma usiluje o lidové vyznění svých humoresek.

Alkohol je sice většinou vedlejším motivem humoresek, zato je však zřejmě motivem nejčastějším. Je součástí de facto každé líčené společenské akce či jenom setkání několika osob. Troufám si dokonce tvrdit, že neexistuje v cyklu *Z českých mlýnů* humoreska, ve které by nebyla nějaká (byť sebemenší) zmínka o alkoholu. V konkrétní podobě se v humoreskách nejčastěji objevuje pivo, lze ale narazit i na různé druhy pálenek či likérů. Hojný výskyt alkoholu je pochopitelný i z toho důvodu, že jak jsme si již dříve ukázali, Tůmovy humoresky se velice často odehrávají v hospodě.²⁰² Alkohol se ale hojně objevuje i v prostředí mlýna, nejvíce při sešlostech v šalandě. Zde slouží především pro povzbuzení jedné z postav, aby začala vyprávět nějaký zajímavý příběh. Mnohokrát proto v humoreskách nastane situace, kdy mlynář vyše práška do pivovaru nebo do hospody pro pivo, aby dotyčná postava nemusela vyprávět „nasucho“.

Z humoresek proto vyplývá dojem, že alkohol byl zcela nedílnou součástí každodenního života na venkově a nelze si představit, že by někdo nepil. Na druhou stranu ale zápletky, které jsou založené výhradně na motivu alkoholu, v první řadě poukazují na negativní stavy s ním spojené, jakými jsou podnapilost či následná kocovina. Tyto stavy dostávají dotyčnou postavu do nesnází, ze kterých následně plynou komické situace. Tak tomu je v již zmíněné humoresce *Kam se poděl mládek*²⁰³ nebo třeba v humoresce *Když si člověk tak někdy pospí*,²⁰⁴ v níž

---

²⁰² Viz kapitola 4.1.

²⁰³ Viz kapitola 4.5.3.

²⁰⁴ TŮMA, Karel. *Z českých mlýnů: humoresky. Díl III. 5.* vydání. Praha: Josef Richard Vilímek, 1922, s. 219–227.

krajánek kvůli kocovině zaspí svou vlastní svatbu. Tůma tedy zároveň implicitně upozorňuje, že je potřeba mít v pití jisté meze, jinak může člověk na tuto neřest nepěkně doplatit.

V některých případech je dokonce motivem zápletky závislost na alkoholu. Ta bývá Tůmou prezentována jako vážný problém, který ubližuje nejen samotnému pijanovi, ale i jeho blízkým. Zápletka proto představuje snahu některé z postav závislou osobu napravit, obvykle tak činí za pomoci nějaké lsti. Kupříkladu v humoresce *Jak pan otec Janata kurýroval opice*²⁰⁵ si žena pokrývače Dlabala stěžuje mlynáři Janatovi na svého muže, který stále jenom chodí po hospodách a je věčně opilý. Janata si počká, až se jednou Dlabal zase opije do němoty, a poté ho odtáhne k sobě do mlýna. Když se Dlabal probudí, Janata mu namluví, že v opilosti zbil několik lidí včetně své ženy. To Dlabala zcela vyděsí a zařekne se, že se alkoholu už ani nedotkne, načež ho Janata pustí na svobodu.

Podobným způsobem jsou koncipovány i humoresky, ve kterých je hlavním motivem zápletky karban nebo jiné podoby hazardu. Tento motiv však už není zdaleka tak častý, jako tomu je u alkoholu. Dobrým příkladem zápletky založené na karbanu a závislosti na něm je humoreska *Sen paní maminky*, které jsme se již věnovali v kapitole 4. 5. 2. S motivem obžerství Tůma pracuje také de facto stejným způsobem, jeho výskyt je však ještě ojedinělejší. Setkáme se s ním například v humoresce *Snáze na posvícení než s posvícení*,²⁰⁶ ve které mlynář Soukal potrestá kmotra Bejčka za to, že tři dny vyžírá jeho domácnost.

4.6.2. Milostné

O zápletkách založených na milostných motivech jsme se již částečně zmínili při rozboru postavy panímámy, protože tyto zápletky pochopitelně potřebují přítomnost ženské postavy.²⁰⁷ Ženy jsou navíc téměř vždy i hlavními aktéry těchto humoresek, čímž se tyto zápletky nejvíce odlišují od ostatních typů zápletek. Jejich obvyklým motivem bývají námluvy nebo svatba. V praxi se nejčastěji jedná o situaci, kdy se někdo z mlynářské čeledi (mládek, stárek nebo krajánek) zamiluje do nějaké dívky a chce si ji vzít, avšak její otec tomuto vztahu nepřeje a nesouhlasí s tím, aby se vzali. Dotyčná dívka je totiž obvykle dcerou bohatého statkáře, či dokonce šlechtice, a jejímu otci se proto nelíbí, že by se měla provdat za nemajetného pacholka ze mlýna. Čeledín však díky své chytrosti (nebo chytrosti mlynáře, u kterého slouží) přijde na

---

²⁰⁵ TŮMA, Karel. *Z českých mlýnů: humoresky. Díl IV. 5.* vydání. Praha: Josef Richard Vilímek, 1922, s. 176–186.

²⁰⁶ Tamtéž, s. 231–239.

²⁰⁷ Viz kapitola 4.5.2.

způsob, jak přemluvit otce své vyvolené, aby svatbu povolil. Humoreska tedy má zpravidla šťastný konec.

Příkladem je humoreska *Věděl o pokladu*.²⁰⁸ V ní si chce stárek vzít dceru statkáře Čiháka, kterému se však protiví stárkova chudoba. Stárek však s pomocí pana otce namluví Čihákovi, že by mu po svatbě pomohl k získání velikého pokladu. Čihák mu uvěří a svolí ke sňatku, po svatbě se však ukáže, že ten poklad byl jenom vtíp. Opět tedy postava využívá lsti, aby dosáhla svého cíle. Zajímavá je v humoresce také pasáž, ve které si pan otec stěžuje na přetrvávající zvyklost, že si dívka pocházející ze zámožné rodiny může vzít pouze muže ze stejné sociální vrstvy:

„Takoví jsou už ti naši zazobaní kmotři škrobové. Místo aby si pro svou dceru vyhlídli pořádného chudého řemeslníka a pomohli mu k živnosti, oni ne: bohatá ať prý se vdá zas jen za bohatého, aby byla hromada větší, a chudý ať prý si vezme zase jen chudou, aby nešlo nic nikam. Pak se máme zvelebovat, pak nemá být v Čechách bídy jako řeřichy, když je tu pořád ještě tolik hlouposti!“²⁰⁹

Humoresek s milostnou zápletkou existuje v cyklu *Z českých mlýnů* poměrně hodně, velká část z nich je však napsána podle výše uvedeného postupu. Ve výsledku se v nich tedy pouze obměňuje způsob, jakým si chasník dívku získá. Tyto humoresky proto mohou působit poměrně monotónně. Pozornost si v nich nejvíce zaslouží Tůmova propagace uzavření sňatku bez ohledu na vzájemné sociální postavení manželů.

4.6.3. Qui pro quo

Zápletky založené na záměně či vzájemném nedorozumění jsou také poměrně časté, v praxi však nabývají pouze dvou podob. Tou první je situace, kdy je některá z postav ostatními postavami považována za někoho jiného. Tato kamufláž však nebývá příliš propracovaná. Obvykle je postava nepoznána pouze kvůli tomu, že z nějakého důvodu nemá svůj obvyklý vzhled, třeba zrovna nosí pro svoji osobu netypické oblečení. Někdy proto vyznívá poměrně naivně, že danou postavu ostatní postavy nepoznají, přestože se s ní již dlouhou dobu znají.

Příkladem tohoto typu záměny je humoreska *Dobrodružství cestou od vlaku*.²¹⁰ V ní si mlynář Karásek během návštěvy Plzně koupí plášť s kapucí a rovnou si ho oblékne. Při večerní cestě

---

²⁰⁸ TŮMA, Karel. *Z českých mlýnů: humoresky. Díl IV. 5.* vydání. Praha: Josef Richard Vilímek, 1922, s. 25–32.

²⁰⁹ Tamtéž, s. 29.

²¹⁰ TŮMA, Karel. *Z českých mlýnů: humoresky. Díl V.* Praha: Josef Richard Vilímek, 1922, s. 194–203.

domů najde na cestě dámský klobouk s perem a také si ho rovnou nasadí. Karásek pokračuje v cestě domů, po chvíli ho však začne ve tmě pronásledovat nějaký chlap. Nakonec se však ukáže, že tím pronásledovatelem byl Karáskův dlouholetý přítel doktor Mišpule, jemuž patřil onen ztracený klobouk. Mišpule totiž považoval Karáska kvůli jeho plášti za nějakého banditu, který mu jeho klobouk ukradl.

Druhý typ záměny částečně využívá principu *nomen omen*, kterému už jsme se věnovali v rámci jazyka humoresek.²¹¹ V těchto případech záměnu vytváří příjmení dotyčné postavy, protože znamená název nějaké bytosti, profese nebo titulu. Když se tedy daná postava představuje ostatním, tak může být následně mylně považována za to, co vyjadřuje její příjmení.

Velmi dobře se dá tento princip záměny demonstrovat na humoresce *Baron a Kavalír*,²¹² jejíž název již prozrazuje, kterých příjmení je v ní využito. Vystupuje v ní postava koželuha Matěje Barona a mlynáře Františka Kavalíra, kteří se při návštěvě světové výstavy ve Vídni stavili v jednom z tanečních salonů a byli v něm kvůli svým příjmením mylně považováni za moravskou vrchnost.

Netypického příjmení bývá využito ještě tím způsobem, že některá z postav využije jeho doslovného znění pro pobavení ostatních či pro uzavření sázky. Například v humoresce *Jak mlynář na fořta vyzrál*²¹³ se mlynář Lacina vsadí s panem lesním Drahorádem, že jeho jezevčík dokáže skákat a stát na jedné noze. Poté Lacina zavolá krajánka Matěje Jezevčíka, se kterým se potkal krátce předtím a jehož příjmení mu tuto sázku vyhraje.

Pokud se tedy na začátku humoresky objeví postava s nějakým netradičním příjmením, je velmi pravděpodobné, že zápletka této humoresky bude založena na záměně a daného příjmení bude využito jedním z těchto dvou způsobů. Děj těchto humoresek bývá tedy do značné míry předvídatelný a jeho závěrečné rozuzlení čtenáře jen velice těžko překvapí.

4.6.4. Duchářské

Zápletek využívajících jako motiv pověry o strašidlech lze také nalézt poměrně značné množství. Všechny však mají stejnou pointu, a sice že daná pověra je pouze lidským výmyslem,

---

²¹¹ Viz kapitola 4.4.

²¹² TŮMA, Karel. *Z českých mlýnů: humoresky. Díl VI. 2.* vydání. Praha: Josef Richard Vilímek, 1922, s. 149–157.

²¹³ TŮMA, Karel. *Z českých mlýnů: humoresky. Díl II. 5.* vydání. Praha: Josef Richard Vilímek, [1922?], s. 28–36.

který by správný Čech neměl brát vůbec v potaz a naopak by jím měl opovrhovat. Tůma totiž chápe zálibu prostého lidu ve strašidlech a báchorkách jako další z faktorů, který umenšuje roli českého národa a brání mu v jeho rozvoji. Na druhou stranu však v některých humoreskách uznává, že pokud ještě člověk není dostatečně duševně vyspělý (tedy pokud je příliš mladý a neznalý světa), je pro něj velice nesnadné těmto báchorkám nevěřit.

Krásným příkladem tohoto přístupu je humoreska s příznačným názvem *Něco o strašidlech*.²¹⁴ Mlynář Suchomel v ní vypráví, jak byl jednou za mlada poslán na nákup do jiné vesnice. Na zpáteční cestu se vydal až po setmění a zažil během ní několik strašidelných událostí, které se ale všechny následně racionálně vysvětlily. Nejprve nad Suchomelem začala burácet skála a padalo na něj kamení, ukázalo se však že to zapříčinili horníci, kteří v noci odpalovali kusy skály. Poté ho vyděsily vydry v řece, které považoval za Cikány. Nakonec se polekal siluety obrovské postavy, ze které se však vyklubala jenom stařena s naloženou nůší.

Velice zajímavý je především Suchomelův úvodní proslav, ve kterém kritizuje právě lidovou pověřčivost. Dle něj je pověřčivost přímo součástí české mentality, což způsobila přemíra vyprávění strašidelných pohádek:

„Láry fáry, to zas narážíte na ty krkonošské mediány; ale já nevěřím na nic; to všechno má svůj původ jen v naší k pověře náchylné mysli, v naší bojácnosti a ustrašenosti dětinské,“ namítal pan otec. „Kdyby nám dětem nebyli nikdy povíдали pohádky o strašidlech, o zakletých duších, o kostlivcích, vyskakujících z hrobů a honících se po hřbitovech, nikdo by v takové hlouposti potom nevěřil. Ale strach má velké oči, to jsem jednou jako mladík zkusil nejlíp sám na sobě.“²¹⁵

Tyto humoresky mohou tedy na první pohled zaujmout kontrastem mezi pověřčivostí a racionálním uvažováním. V praxi mají ale všechny humoresky na něm založené stejnou pointu, a sice že pověřčivost je třeba ze společnosti vymýt, protože zpomaluje její vývoj.

4.6.5. Matematické

Z českých mlýnů obsahuje několik málo humoresek, jejichž zápletky je založená na svízelné situaci, kterou je potřeba vyřešit za pomoci správného výpočtu. Tyto humoresky představují dle mého názoru nejzajímavější typ zápletky, který Tůmova tvorba obsahuje. Jejich děj totiž

---

²¹⁴ TŮMA, Karel *Z českých mlýnů: humoresky. Díl I.* 4. vydání. Praha: Josef Richard Vilímek, [1917?], s. 153–160.

²¹⁵ Tamtéž, s. 154.

předestírá problém, který může vyřešit i sám čtenář, pokud ovládá základy matematiky a má trochu důvtipu. Navíc je tato zápleтка zasazena do kulís každodenního života čili je pro čtenáře poměrně poutavá a může ho i teoreticky naučit, jak případně vyřešit tuto situaci ve skutečném světě.

Velice pěkným příkladem je zápleтка humoresky *Trampoty se žentourem*.²¹⁶ V ní statkář Mašatý odkupuje část pozemku sousedky Hulešové, aby si na něm zařídil žentour, a na oplátku jí dává kus své louky. Problém však spočívá v tom, že část pozemku pro žentour má kruhový tvar, kdežto louka má tvar čtvercový. Mašatý tedy musí přijít na způsob, jak změřit, aby on i Hulešová dostali stejně velké pozemky. Tůma tedy v této zápleťce využívá kvadratury kruhu, což je na jednoduchou humoresku z mlynářského prostředí velice originální a poutavý nápad. Rozuzlení této humoresky nebudu prozrazovat, jelikož na něj může každý přijít vlastní hlavou, a pokud ne, tak si ho může přečíst.

Nutné je však zmínit, že ani u humoresek s matematickou zápleťkou se Tůma nevyhnul tomu, aby do nich opět nějakým způsobem nezakomponoval alkohol. Narážím tím hlavně na humoresku *Mlynář nad profesory*.²¹⁷ V ní dva profesori obdrží osmilitrový sud jeřabinky, avšak na to, aby si ho vzájemně rozdělili, dostanou jeden třilitrový a jeden pětilitrový soudek. Mlynář Hemerka jim nakonec musí pomoci přijít na způsob, jak vypočítat, aby oba dostali přesně čtyři litry, a to pouze za pomoci těchto tří nádob. Tato humoreska tedy může implicitně vyjadřovat, že pokud jde o alkohol, tak si mlynáři dokáží vždy poradit.

4.6.6. Vlastenecké

Na závěr bych se chtěl věnovat humoreskám, jejichž zápleťky obsahují výrazné vlastenecké motivy. Možná může být pro někoho zarážející, proč se těmto zápleťkám věnuji až na konci této kapitoly. Již několikrát jsem se totiž zmínil, že cyklus *Z českých mlýnů* obsahuje mnoho vlasteneckých motivů, a proto by se dalo očekávat, že budou i častým tématem zápletek. Z toho důvodu by bylo vhodné se jim věnovat jako jedněm z prvních. Ve skutečnosti jich však nalezneme jenom pomálu, respektive záleží na tom, ve kterých dílech cyklu *Z českých mlýnů* je budeme hledat.

---

²¹⁶ TŮMA, Karel. *Z českých mlýnů: humoresky. Díl VIII. 2.* vydání. Praha: Josef Richard Vilímek, 1922, s. 71–82.

²¹⁷ TŮMA, Karel. *Z českých mlýnů: humoresky. Díl I. 4.* vydání. Praha: Josef Richard Vilímek, [1917?], s. 181–189.

V prvních dvou dílech (na které, jak jsem se již dříve zmínil, neměl Tůma původně v plánu dále navazovat²¹⁸) totiž nalezneme několik humoresek s vlastenecky laděnou zápletkou. Tůma v nich tematizuje významné osobnosti nebo události českých dějin. Zapotřebí je rovněž podotknout, že se jedná o velice zdařilé humoresky, jejichž děj je velmi zajímavý a místy i dost napínavý. Mám tím zejména na mysli poslední humoresku prvního dílu, jež pojednává o Žižkově vítězství v bitvě u Sudoměře²¹⁹ a která je zároveň jedinou Tůmovou humoreskou, ve které podstatnou roli hrají i doprovodné ilustrace Karla Ladislava Thumy (názorně vyobrazují princip Žižkovy vojenské taktiky). V druhém díle dále nalezneme humoresky tematizující revoluční rok 1848 (*Prach jako prach*²²⁰ a *V tom bláznivém roce*²²¹) nebo humoresky ve kterých přímo vystupuje postava Karla Havlíčka Borovského (*Jak pan otec Janata poznal Havlíčka*²²² a *Povedené jitrnicové hody*²²³, Havlíček je v nich prezentován především jako velký čtverák). Přítomnost postavy Karla Havlíčka v Tůmových humoreskách není nijak překvapivá, jelikož byl pro Tůmu velikým politickým i životním vzorem (ostatně jako pro mnoho jiných českých vlastenců Tůmovy doby).²²⁴

V následujících dílech je však přítomnost zápletek s vlasteneckými motivy zcela minimální. Ve třetím díle se sice objevuje poměrně vážná humoreska, jejíž hlavní postavou je Giuseppe Garibaldi (další Tůmův vzor bojovníka za národní zájmy, byť se nejedná o Čecha),²²⁵ jinak se však v žádné další humoresce vlastenecké motivy významněji nepodílejí na její zápletce. Určitý vlastenecký motiv tak slouží pouze jako drobná „výplň“ humoresky. Například v humoresce *Jak si to starý Brumlík s mladým Brumlíkem popletli*²²⁶ je krátká pasáž, ve které jeden student předcítá osazenstvu šalandy kus Havlíčkova *Křtu sv. Vladimíra*.

Je těžké určit, co zrovna tak horlivě a permanentně vlastenecky smýšlejícího Karla Tůmu vedlo k tomu, aby se od zápletek založených výhradně na vlasteneckých motivech v dalších dílech *Z českých mlýnů* v podstatě zcela oprostil. Domnívám se, že je to způsobeno právě tím, že další díly cyklu *Z českých mlýnů* nepsal Tůma z vlastního popudu jako spíše na nátlak čtenářů

---

²¹⁸ Viz kapitola 3.1.

²¹⁹ TŮMA, Karel. *Z českých mlýnů: humoresky. Díl I.* 4. vydání. Praha: Josef Richard Vilímek, [1917?], s. 358–380.

²²⁰ TŮMA, Karel. *Z českých mlýnů: humoresky. Díl II.* 5. vydání. Praha: Josef Richard Vilímek, [1922?], s. 197–205.

²²¹ Tamtéž, s. 246–255.

²²² Tamtéž, s. 256–263.

²²³ Tamtéž, s. 316–331.

²²⁴ Viz kapitola 3.

²²⁵ TŮMA, Karel. *Z českých mlýnů: humoresky. Díl III.* 5. vydání. Praha: Josef Richard Vilímek, 1922, s. 13–21.

²²⁶ TŮMA, Karel. *Z českých mlýnů: humoresky. Díl IV.* 5. vydání. Praha: Josef Richard Vilímek, 1922, s. 42–50.

z lidových vrstev, kteří si žádali další jednoduché historky z prostředí českých mlýnů. Tůma se tedy zřejmě pouze snažil vyhovět čtenářské poptávce (což se mu podařilo) a neusiloval tedy příliš o to, aby i ostatní díly maximálně podporovaly vlastenecké cítění čtenářů. Ostatně mnoho vlasteneckých témat bylo v dalších dílech cyklu *Z českých mlýnů* přítomno i nadále, jen nebyla vyjádřena explicitně skrze hlavní zápletku humoresky, ale za pomoci jiných prvků, což jsme si již ukázali v předchozích kapitolách.

ZÁVĚR

Cílem této práce bylo především odpovědět na otázku, zdali si Karel Tůma za svůj nejnámější literární počin *Z českých mlýnů* skutečně zaslouží být označován jako autor „humoru bez vtipu“, jak si ho dovolil titulovat literární vědec Josef Hrabák. Z analýzy tohoto cyklu humoresek však vyplývá, že na tuto otázku nelze jednoznačně odpovědět.

V první řadě si je nutno uvědomit, jakým čtenářům byl cyklus *Z českých mlýnů* určen a jakým způsobem ho Tůma vlastně psal. Dá se říci, že se v cyklu *Z českých mlýnů* v podstatě odráží celá osobnost Karla Tůmy. Prostředí českého mlýna představuje jeho mládí strávené z velké části u strýce mlynáře. Časté vlastenecké motivy jsou odrazem Tůmovy vášnivé záliby v politice a společenském dění, kterou si „nemohl odpustit“ ani u těchto nepolitických humoresek. A hlavně jejich věčná povídanost, lidovost a snaha o pobavení je výsledkem Tůmova celoživotního působení v seriózních i humoristických periodikách. Stejně jako notná část jeho žurnalistické tvorby je právě i cyklus *Z českých mlýnů* určen co možná nejširší skupině čtenářů, což vysvětluje jeho formu i obsah. Nelze také vyloučit, že se Tůma při jeho psaní alespoň částečně inspiroval tvorbou Františka Jaromíra Rubeše nebo svého současníka Svatopluka Čecha. *Z českých mlýnů* totiž v některých ohledech jejich tvorbu poměrně dost připomíná.

Na základě mého výzkumu by se možná mohl někdo domnívat, že Tůmovy humoresky jsou skutečně mnohem pozoruhodnější, než by se na první pohled mohlo zdát. Zjistili jsme totiž, že z hlediska použitých kompozičních a vypravěčských principů cyklus *Z českých mlýnů* skutečně není souborem „triviálních“ humoresek. Zejména si ale pozornost zaslouží jazyková stránka humoresek, která je činí skutečně velice zajímavými a vtipnými. Jazyk *Z českých mlýnů* je rovněž tématem, které by si jistě zasloužilo samostatnou analýzu. Ta by totiž mohla být velice užitečným zdrojem pro jazykovědné bádání.

Na druhou stranu je však potřeba zdůraznit, že jednotlivé prvky humoresek, které mají bezprostřední vliv na jejich děj, už takovou rozmanitostí a poutavostí neoplývají. Charaktery postav jsou v závislosti na jejich profesi či sociálním postavení pokaždé vcelku stejné a čtenáři tedy po přečtení jen několika málo humoresek budou připadat jednotvárné. Nejzřetelněji lze tuto skutečnost demonstrovat na postavách národnostních a etnických menšin, které v humoreskách de facto vždy vystupují jako antagonisté, či dokonce jako škůdci. Zároveň jsou

i ukázkovým příkladem Tůmova místy velmi xenofobního až rasistického humoru, jenž prizmatem dnešní doby rozhodně nelze považovat za vtipný, ale naopak za opovrženímhodný.

Podobně je tomu v případě zápletek humoresek. Ty nabývají pouze několika ustálených vzorců, které jsem detailněji popsal ve své práci. Jejich neustálé opakování se, při kterém dochází pouze k drobným úpravám v jejich motivech, činí humoresky značně předvídatelnými, což považuji za největší nedostatek celého cyklu *Z českých mlýnů*. Překvapivá pointa je totiž stěžejním bodem víceméně každého díla, které usiluje o to vzbudit v člověku smích. A ani samotné prostředí českého vodního mlýna čtenáře neoslňuje, protože mu také vlastně nic ze své specifčnosti nenabídne. Naopak je mlýn líčen pouze jako obdoba hospody, ve které se také „jenom“ sedí, konverzuje, jí a ze všeho nejvíce pije.

Z mého výzkumu možná nemusí jednotvárnost těchto zmíněných prvků vyplývat tak očividně, protože se v něm snažím hlavně poukazovat na ty humoresky, jejichž prvky se právě této jednotvárnosti vymykají. I tak ale ve své práci zmiňuji pouze několik málo desítek humoresek, kdežto celý cyklus *Z českých mlýnů* jich obsahuje téměř tři sta. A právě tato většina nezmiňovaných humoresek je skutečně příkladem „humoru bez vtipu“ a zaslouží si být označena jako triviální, protože nemá ani hlubší smysl se jí detailněji zabývat.

Chtěl bych proto skončit závěrem, že *Z českých mlýnů* obsahuje kvalitní a opravdu zábavné humoresky, jejich počet ale tvoří pouze malou výseč z celkového kvanta humoresek tohoto osmismazkového cyklu. Těm, kteří by se případně chtěli s Tůmovou tvorbou seznámit, bych proto doporučil přečíst si Sekaninův výbor *Z českých mlýnů*. Dle mého názoru však ani tento výbor nenabízí skutečně to nejlepší, co Tůma napsal. Většinu humoresek, které oceňuji na základě jejich originální koncepce či dramatického děje, totiž tento výbor vůbec neobsahuje. Myslím si tedy, že po Hrabákově zavržení by si Karel Tůma zasloužil satisfakci v podobě výboru *Z českých mlýnů*, který by sice mohl být chápán různě, rozhodně však ne jako příklad „humoru bez vtipu“.

RESUMÉ

This thesis analyzes the eight-volume series of humorous stories *Czech Mills: Humoresques*, written by Karel Tůma (1843–1917). Its main goal is to determine whether or not it deserves to be classified as humorous. The first chapter briefly defines the term "humour" along with a few related concepts. It also explores the literary term "humoresque", which represents a key genre for this work.

The second chapter summarizes the development of Czech literary humour from the beginning of the Czech National Revival to the end of the 19th century. The aim of this chapter is to describe the main techniques used to create humour in modern Czech history and to highlight the authors whose work may have influenced Karel Tůma. It appears that Czech writers František Jaromír Rubeš and Svatopluk Čech could have been among his inspirations.

The third chapter examines Karel Tůma's life and other works. It reveals that Tůma was not only the author of several humorous series but also a prominent journalist and politician. These two professions, which were his lifelong passions, significantly influenced the form of *Czech Mills*.

The fourth and final chapter presents an analysis of *Czech Mills* itself. The method used is a detailed examination of the most important literary elements that play a key role in creating humour. These elements include settings, composition, narrator, language, characters, and plots. The primary criterion for evaluating *Czech Mills* is whether its humorous stories are remarkable or rather repetitive and trivial depending on how these elements are employed. The secondary criterion is whether these stories uphold basic moral principles or if their humor is immoral.

In conclusion, determining whether *Czech Mills* is truly humorous is not straightforward. Some of the analyzed literary elements – such as composition, narrator, and language – are presented in an interesting way. In particular, the language of *Czech Mills* is highly distinctive and warrants further study. However, the most prominent elements of the main tales often seem banal and dull after reading just a few of the stories. Additionally, some of the humour is xenophobic or even racist. The final conclusion is that *Czech Mills* contains some genuinely humorous stories, but they represent only a small portion of the entire collection.

POUŽITÁ LITERATURA

Prameny:

Dílo Karla Tůmy

TŮMA, Karel. *Z českých mlýnů: humoresky. Díl I.* 4. vydání. Praha: Josef Richard Vilímek, [1917?].

TŮMA, Karel. *Z českých mlýnů: humoresky. Díl II.* 5. vydání. Praha: Josef Richard Vilímek, [1922?].

TŮMA, Karel. *Z českých mlýnů: humoresky. Díl III.* 5. vydání. Praha: Josef Richard Vilímek, 1922.

TŮMA, Karel. *Z českých mlýnů: humoresky. Díl IV.* 5. vydání. Praha: Josef Richard Vilímek, 1922.

TŮMA, Karel. *Z českých mlýnů: humoresky. Díl V.* Praha: Josef Richard Vilímek, 1922.

TŮMA, Karel. *Z českých mlýnů: humoresky. Díl VI.* 2. vydání. Praha: Josef Richard Vilímek, 1922.

TŮMA, Karel. *Z českých mlýnů: humoresky. Díl VII.* 3. vydání. Praha: Josef Richard Vilímek, 1931.

TŮMA, Karel. *Z českých mlýnů: humoresky. Díl VIII.* 2. vydání. Praha: Josef Richard Vilímek, 1922.

TŮMA, Karel. *Z českých mlýnů: humoresky. Díl I.* 7. vyd. Praha: Josef Richard Vilímek, 1941.

TŮMA, Karel. *Z českých mlýnů: humoresky. Díl III.* 7. vyd. Praha: Josef Richard Vilímek, 1941.

TŮMA, Karel. *Z českých mlýnů: Výbor z nejlepších humoresek.* Praha: Josef Richard Vilímek, 1948.

TŮMA, Karel. *Z českých mlýnů: humoresky. [1].* Praha: Grafické a tiskové studio, 1991. ISBN 80-901090-0-4.

TŮMA, Karel. *Z českých mlýnů: humoresky. [2].* Praha: Grafické a tiskové studio, 1992. ISBN 80-901090-1-2.

TŮMA, Karel. *Z českých mlýnů: humoresky. [Díl] 1.* České Budějovice: Nakladatelství Jihočeských tiskáren, 1991. ISBN 80-901120-1-3.

TŮMA, Karel. *Z českých mlýnů: humoresky. [Díl] 2.* České Budějovice: Nakladatelství Jihočeských tiskáren, 1992. ISBN 80-901120-0-5.

Ostatní prameny

M. Z českých mlýnů. *Literární listy*. Velké Meziříčí: J. F. Šásek. 1886, roč. 7, č.16–17, s. 264. Dostupné také z: <https://www.digitalniknihovna.cz/mzk/uuid/uuid:383bccb1-435f-11dd-b505-00145e5790ea>

[NERUDA, Jan]. [Karel Tůma]. *Humoristické listy: Archiv českého rozmaru a vtipu*. Praha: Josef Richard Vilímek. 1883, roč. 25, č. 25, s. 206. Dostupné také z: <https://ndk.cz/uuid/uuid:039bb170-eba0-11e8-9984-005056825209>

SKŘIVAN, Pavel. Procházky literaturou humoristickou. *Vlast': časopis pro poučení a zábavu*. Praha: Družstvo Vlast'. 1887, roč. 3, č. 12, s. 858–860. Dostupné také z: <https://ndk.cz/uuid/uuid:8a5070e0-e51d-11e8-8d10-5ef3fc9ae867>

VILÍMEK, Josef Richard. „Humoristické listy“. *Humoristické listy: Archiv českého rozmaru a vtipu*. Praha: Josef Richard Vilímek. 1887, roč. 29, č. 53, s. 492. Dostupné také z: <https://ndk.cz/uuid/uuid:a3dda1c0-eb8c-11e8-9210-5ef3fc9bb22f>

VYKOUKAL, František Vladimír. Z českých mlýnů. *Rozhledy literární: Listy věnované písemnictví českému i cizímu*. Praha: Robert Růžička. 1886, roč. 1, č. 6, s. 169–170. Dostupné také z: <https://ndk.cz/uuid/uuid:206a3fdf-b434-4651-8b6d-146907333fc1>

ZEVLOUN [TŮMA Ladislav]. Týdenní táčky. *Národní listy*. Praha: Julius Grégr. 1917, roč. 57, č. 130, s. 2–3. Dostupné také z: <https://ndk.cz/uuid/uuid:2416e8c0-3526-11e7-97e2-005056825209>

ZKOUMAL, Miroslav. Z českých mlýnů. *Hlídky literární: zprávy apoštolátu tisku: příloha „Školy B. S. P.“*. 1887, roč. 4, č. 3, s. 85. Dostupné také z: <https://ndk.cz/uuid/uuid:6bd75320-043c-11e4-99ee-001018b5eb5c>

Sekundární literatura:

Knižní zdroje:

BEDNAŘÍK, Petr, JIRÁK, Jan a KÖPPOVÁ, Barbara. *Dějiny českých médií: od počátku do současnosti*. 2., upravené a doplněné vydání. Praha: Grada, 2019. ISBN 978-80-271-0553-3.

BORECKÝ, Vladimír. *Teorie komiky*. Praha: Hynek, 2000. ISBN 80-86202-65-8.

BROŽOVÁ, Věra. Deklamovánka. In MOCNÁ, Dagmar et al. *Encyklopedie literárních žánrů*. Praha: Paseka, 2004, s. 95–98. ISBN 80-7185-669-x.

DOLEŽEL, Lubomír. *Narativní způsoby v české literatuře*. 2. vydání. Příbram: Pistorius & Olšanská, 2014. ISBN 978-80-87855-13-3.

FORST, Vladimír a PEŠAT, Zdeněk. Ignát Herrmann. In FORST, Vladimír (ed.). *Lexikon české literatury: osobnosti, díla, instituce*. sv. 2/I. Praha: Academia, 1993, s. 159–162. ISBN 80-200-0468-8.

HODROVÁ, Daniela a kol. *...na okraji chaosu: poetika literárního díla 20. století*. Praha: Torst, 2001. ISBN 80-7215-140-1.

HOLUB, Dalibor. Karel Tůma. In HAVEL, Rudolf a OPELÍK, Jiří (eds.). *Slovník českých spisovatelů*. Praha: Československý spisovatel, 1964, s. 527.

HOMOLOVÁ, Květa (ed.). *Čeští spisovatelé 19. a počátku 20. století: slovníková příručka*. 3. vydání. Praha: Československý spisovatel, 1982.

- HRABÁK, Josef. *Od laciného optimismu k hororu: k historii a patologii dvou odvětví literárního braku*. Praha: Melantrich, 1989. ISBN 80-7023-029-0.
- HUSOVÁ, Marcela a PEŠAT, Zdeněk. Karel Tůma. In MERHAUT, Luboš (ed.). *Lexikon české literatury: osobnosti, díla, instituce*. sv. 4/I. Praha: Academia, 2008, s. 1037–1040. ISBN 978-80-200-1670-6.
- JANÁČKOVÁ, Jaroslava. Stoletá humoreska. In JANÁČKOVÁ, Jaroslava (ed.). *České humoresky*. Praha: Československý spisovatel, 1983, s. 331–337.
- JUNGMANN, Josef. *Slowesnost, aneb, Zbírka příkladů s krátkým pagednáním o slohu*. Praha: Josefa Fetteerlowá z Wildenbrunu, 1820.
- JUNGMANN, Josef. *Slowesnost aneb Náuka o výmluvnosti prosaické, básnické i řečnické se sbírkau příkladů w nevázané i vázané řeči*. Praha: České museum, 1845.
- LEHÁR, Jan et al. *Česká literatura od počátku k dnešku*. 3. vydání. Praha: NLN, 2020. ISBN 978-80-7422-746-2.
- MOCNÁ, Dagmar. *Humoreska*. In MOCNÁ, Dagmar et al. *Encyklopedie literárních žánrů*. Praha: Paseka, 2004, s. 258–261. ISBN 80- 7185-669-x.
- MOCNÁ, Dagmar. *Satira*. In MOCNÁ, Dagmar et al. *Encyklopedie literárních žánrů*. Praha: Paseka, 2004, s. 612–620. ISBN 80- 7185-669-x.
- MOCNÁ, Dagmar. *Záludný svět Povídek malostranských*. Praha: Academia, 2012. ISBN 978-80-200-2065-9.
- ORLICKÝ, Jan. *Záhady komična: teorie komična, vtipu, gagu a smíchu*. Praha: Futura, 2003. ISBN 80-85523-93-0.
- PETERKA, Josef. Fejeton. In MOCNÁ, Dagmar et al. *Encyklopedie literárních žánrů*. Praha: Paseka, 2004, s. 191–194. ISBN 80- 7185-669-x.
- PETRÝL, Josef. Doslov. In NOVOTNÝ, Miloslav (ed.). *České humoresky*. Praha: ELK, 1947, s. 191–205.
- PYTLÍK, Radko. *Fenomenologie humoru, aneb, Jak filozofovat smíchem*. Praha: Emporius, 2000. ISBN 80-86346-04-8.
- PYTLÍK, Radko. *Malá encyklopedie českého humoru*. Praha: Československý spisovatel, 1982.
- PYTLÍK, Radko, ed. *Pomocná škola humoru*. Praha: Emporius, 2005. ISBN 80-86346-12-9.
- ŘEPKOVÁ, Marie: Doslov. In RUBEŠ, František Jaromír. *Humoresky*. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1960, s. 319–324.
- ŘEPKOVÁ, Marie. *Satira Karla Havlíčka*. Praha: Academia, 1971.
- SEKANINA, František. Doslovem. In TŮMA, Karel. *Z českých mlýnů: Výbor z nejlepších humoresek*. Praha: Josef Richard Vilímek, 1948, s. 501–507.

SKALIČKA, Jiří. *Humor a satira v literatuře 2. poloviny 19. století*. Olomouc: Univerzita Palackého, 1987.

SKALIČKA, Jiří. *Humor a satira v obrozenecké literatuře: (přehled za léta 1781–1860)*. Olomouc: Filozofická fakulta Univerzity Palackého, 1986.

STREJČEK, Ferdinand. *Humorem a ironií k vítězství národa: další příspěvek k dějinám našeho života kulturního a společenského*. Praha: Topičova edice, 1937.

STREJČEK, Ferdinand. *Humorem k zdraví a síle národa: příspěvek k dějinám novočeského života kulturního a společenského*. Praha: F. Topič, 1936.

SVOZIL, Bohumil. *Česká literatura ve zkratce: období od 9. století po konec 20. století*. Praha: Brána, 2013. ISBN 978-80-7243-650-7.

VANĚK, Václav. Komentář. In HAVLÍČEK BOROVSÝ, Karel. *Básně a prózy*. Praha: Nadační Fond České knihovny, 2018, s. 383–401. ISBN 978-80-88183-14-3.

VŠETIČKA, František. Humoreska. In PAVERA, Libor a VŠETIČKA, František. *Lexikon literárních pojmů*. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 2002, s. 139. ISBN 80-7182-124-1.

Časopisecké zdroje, sborníky

BRAMBORA, Josef. Minulostní humor. *Lidové noviny*. Praha: Syndikát českých spisovatelů. 1949, roč. 57, č. 25, s. 6. Dostupné také z: <https://ndk.cz/uuid/uuid:28395bd6-e470-4462-bd1d-0a37a4fcdd68>

PEŘINA, Josef. Obraz Žida a Němce v humoreskách Karla Tůmy Z českých mlýnů. In VIKTORA, Viktor (ed.). *Perla v hrubé kazajce. Sborník příspěvků z konference věnované drobné české próze druhé poloviny 19. století. Klatovy 11. a 12. listopadu 2004*. Klatovy: Městská knihovna, 2005 s. 27-31. ISBN 80-239-5468-7.

STREJČEK, Ferdinand. Literární mlynář český. *Zvon: týdeník belletristický a literární: majetek družstva spisovatelského*. Praha: F. Šimáček. 1918, roč. 18, č. 49, s. 684–687. Dostupné také z: <https://www.digitalniknihovna.cz/mzk/uuid/uuid:17ae83f0-b6ac-11e3-a597-5ef3fc9bb22f>

TAX, Jaroslav. K vývoji obrozenecké satiry. In BURIÁNEK, František (ed.). *O české satire: Sborník statí*. Praha: SPN, 1959. s. 9–37.

TĚŠITELOVÁ, Marie. Slovník starých českých mlýnů. *Naše řeč*. Praha: Česká akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění. 1963, roč. XLVI, s. 188. Dostupné také z: <https://kramerius.lib.cas.cz/uuid/uuid:46b1b512-4c3e-11e1-1418-001143e3f55c>